

İkinci Kuşak Avrupalı Türklerde Psikolojik Entegrasyon ve Uyum: Çift Boyutlu Kültürleşme Temelinde Karşılaştırmalı Bir Derleme

Derya Güngör
Leuven Üniversitesi

Özet

Türkiye'den 1960'lardan itibaren misafir işçi olarak veya aile birleşimi yoluyla Batı Avrupa'ya gidip yerleşmiş olan Türk göçmen aileler geleneksel kültüre özgü güçlü aile bağlarını ve itaatkârlığı öne çıkaran değerleri büyük ölçüde sürdürmektedirler. Bu ailelerin çocukları özellikle okul ve iş ortamında Batılı toplumun bireysel öncelik ve ihtiyaçlara önem veren değer sistemiyle yüz yüze gelmektedirler. Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerden Avrupa'ya göç etmiş ailelerin yaşam tarzlarının ve dünya görüşlerinin Avrupalı yaşam biçimi ve değerleriyle çeliştiği kanısının yaygın olduğu bir iklimde, ikinci kuşak gençler iki kültürel ortam arasında nasıl köprü kurmakta, entegrasyonu ne derece başarabilmektedirler? Bu makalenin amacı, bu soruya, entegrasyonu göçmenlerin öz kültürlerine bağlılıklarını sürdürürken ana akım kültürle de kaynaşmalarını içeren çift boyutlu bir süreç olarak tanımlayan kültürleşme kuramına odaklı çalışmalar temelinde yanıt aramaktır. Birinci bölümde, Batı Avrupalıların ve Avrupalı Türklerin entegrasyona çelişen bakış açılarını ortaya seren yazın taranmış; ikinci bölümde de, ikinci kuşak gençler arasında Türk kültüründe ilişkisel benlik ve dindarlık gibi geleneksel aileye özgü değer ve davranış örüntülerini sürdürmenin anaakım kültürel yönelime ket vurup vurmadığını inceleyen kültürlerarası araştırmalar özetlenmiştir. Burada taranan ve özetlenen araştırmalar, Batı Avrupalılar ve Türk göçmenlerin entegrasyona bakış açılarındaki farkı ortaya sermiştir.

Anahtar kelimeler: Türk göçmenler, Avrupalı Türkler, kültürel entegrasyon, asimilasyon, kültürleşme kuramı, çift boyutlu kültürleşme, göçmen aileler, öz kültürün devamlılığı, ana akım kültürü benimseme, Türk göçmenlerin entegrasyonu

Abstract

Turkish immigrants and their families in Western Europe tend to continue their traditional heritage culture in the sense of strong family ties and conformity to parents. The children of these migrants are faced with the individualistic value system of Western societies, especially in academic and work domains. In a context where the lifestyles and worldviews of Turkish immigrants are under public scrutiny, how do second generation European Turks bridge heritage and mainstream cultures, or to what extent can they achieve integration? The aim of the present article is to address this question based on a bi-dimensional acculturation model that conceptualizes integration in terms of dual cultural orientations. The first section presents an integrative review of the literature on the perspectives of European majority and immigrant groups to immigrants' integration. The second section presents the summary of findings from our recent cross-cultural comparative research program on the integration of the second generation. The studies reviewed and summarized here revealed the divergent perspectives of European mainstreamers and Turkish minorities to the integration of Turkish immigrants.

Key words: Turkish immigrants, European Turks, cultural integration, assimilation, acculturation theory, bi-dimensional acculturation, immigrant families, heritage culture maintenance, mainstream culture adoption, integration of Turkish immigrants

Yazışma Adresi: Derya Güngör, Center for Social and Cultural Psychology, Department of Psychology, University of Leuven, Tiensestraat 102 - bus 3727, 3000 Leuven, Belgium

E-posta: Derya.Gungor@ppw.kuleuven.be

Yazar Notu: (1) Makaleye metin düzeltilmesi ve görüşleriyle katkısından ötürü Uzm. Psk. Canan Coşkan'a çok teşekkür ederim.

(2) Bu makalede 'Türk göçmenler' ve 'Türk asıllılarla' hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Türkiye'den Batı Avrupa'ya göç etmiş kimseler, hem de bu kimselerin Avrupa'da yetişmiş çocukları kastedilmektedir.

“Kendi kültürümü kısmen sürdürmeye çalışıyorum. Kendimde öncelikle, toplulukçu Türk kültürüne atfedebileceğim özellikler fark ediyorum: başkalarına odaklanmak, bazen kendi duygularımı arka plana atarak onlarla daha çok ilgilenmek gibi...”

“Anne ve babam bana ve erkek kardeşlerime karşı her zaman katı olmuşlardır. Bu otorite önemli çünkü uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkları kolaylıkla edinebileceğimiz bir mahallede büyüdük. Anemle babam, her Türk ana-baba gibi ben ve erkek kardeşlerimin neyle uğraşacağını, vaktimizi nasıl geçireceğimizi belirlemiştir. Buna önem veriyorum, çünkü onlar bizim Belçika'daki tek ailemiz. Türk kız arkadaşlarım da bana kız kardeş gibidirler.”

Bu ifadeler, ana-babaları Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine 1960'lardan itibaren “misafir işçi” olarak, 1970'lerden itibaren aile birleşimi yoluyla ya da 1980'lerde aile kurma amacıyla gidip yerleşmiş, kendileri Belçika'da doğmuş 21 yaşında ikinci kuşak iki genç kıza ait. Bu gençler, başkalarının beklentilerine öncelik verme ve ana-babaya itaat etme gibi özelliklerini bilinçli bir şekilde kültürel kökenlerine atfediyorlar. Dahası, bireysel amaç ve özerkliğe önem veren bir toplumda ailenin beklentilerinin öne çıktığı geleneksel toplulukçu değerlerini sürdürüyorlar. Geleneksel kültürü sürdürmek, Batılı olmayan toplulukçu toplumlardan daha bireyci Batı toplumlarına göç eden ailelerin çoğunda gözlenen bir eğilimdir (Kwak, 2003; Phalet ve Güngör, 2013). Ayrıca, Batı Avrupa'daki Türk asıllı gençler, tarihsel olarak Hıristiyan olan ancak giderek laikleşen, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ise Müslümanlara yönelik ayrımcılık ve düşmanlığın yayıldığı bir iklimde etnik ve dinsel kimliği vurgulayan bir aile ve topluluk içerisinde yetişmekte (Foner ve Alba, 2008). Geleneksel toplulukçu değerlerin vurgulandığı, sosyal denetimi ve dindarlığı yüksek bir aile ve etnik topluluk içerisinde yetişen, ancak büyüdükçe ana akım toplumun bireyci ve laik standartlarıyla yüz yüze gelen ikinci kuşak gençler iki kültürel ortam arasında nasıl köprü kuruyorlar? Avrupa'da çokkültürlülüğün siyasal ve kamusal alanda giderek sorgulandığı ve özellikle Türkiye ve Fas gibi çoğunluğu Müslüman olan ülkelere göçmenlerin uyumunun başarısız olduğunun öne sürüldüğü bir ortam mevcut. Peki, Türk asıllı gençler böyle bir ortamda psikolojik düzeyde çokkültürlülüğü başarabiliyorlar mı?

Bu soruyu yanıtlamaya yönelik olarak bu makalenin başlıca iki amacı vardır: (1) Avrupalı ana akım toplumun ve Türk göçmenlerin entegrasyona bakış açılarını saptamak; ve (2) İkinci kuşak Avrupalı Türklerin geleneksel kültüre bağlılıklarının onların ana akım kültürle bütünleşmeleri önünde bir engel olup oluşturmadığını incelemek. İkinci kuşak, anne ve/veya babaları Türkiye'de doğmuş, kendileri ise ya Avrupa'da ana-babalarının göç

ettikleri ülkede doğmuş ya da küçük yaşta buraya gelmiş kişilerden oluşur. Makalenin kuramsal çerçevesini kültürleşme (İng. “acculturation”) kuramının entegrasyona ilişkin temel önermeleri oluşturmuştur (Berry, 2001; 2013). Kültürleşme kuramına göre göçmenler kültürel devamlılık ve değişime farklı düzeylerde de olsa aynı anda yönelebilirler. Çiftkültürlü bir yönelim göçmenlere psikolojik uyum ve kültürlerarası beceri açısından avantaj sağlar. Göçmenlerin “kültürleşme yönelimleri” ve bunların psiko-sosyal uyum açısından işlevlerine ilişkin çalışmalar çeşitlilik gösterse de bu çalışmaların çoğu öz (azınlık) kültürü sürdürme ve yeni (ana akım) kültürü benimsemeye yönelik tutumlara odaklanmıştır (örn., Berry, Phinney, Sam ve Vedder, 2006; van Acker ve Vanbeselaere, 2011; Ward ve Kus, 2012). Sonuç olarak, geleneksel değerler ve dindarlık gibi kültürel değişime en dirençli alanlarda kültürleşmenin etkisi ve bu alanlarda yüksek düzeyde özdeşleşmenin psikolojik entegrasyona engel olup olmadığı henüz açıklığa kavuşmamıştır.

Makalenin bundan sonraki bölümlerinde, önce, çalışmaların çerçevesini oluşturan kültürleşme kuramı tanımlanmaktadır. Bunun ardından, ikinci neslin kültürleşme koşullarını yansıtan farklı sosyokültürel ortamlar ve bu ortamlara özgü geleneksel ya da modern değer sistemleri ve davranış örüntüleri Kağıtçıbaşı'nın (2007) Batılı “bağımsız” ve Batılı olmayan, geleneksel “karşılıklı bağımlı” aile tipolojisi çerçevesinde betimlenmektedir. Daha sonra, makalenin birinci amacına yönelik olarak, Batı Avrupalıların ve (Türk) göçmenlerin entegrasyona ilişkin bakış açılarını ele alan yazın karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Ardından, makalenin ikinci amacı çerçevesinde Belçika'daki ikinci kuşak Türkler arasında gerçekleştirdiğimiz araştırmaların sistematik özeti yer almaktadır. Bu bağlamda, otoriter ana-babalık ve itaatkâr-ilişkisel benlik gibi geleneksel aileye özgü özellikler açısından kültürel devamlılığın düzeyi ve bunun uyumlu ilişkisinin incelendiği, geniş örneklemler ve karşılaştırmalı araştırmalarımız sunulmaktadır. Göç ortamında kültürel devamlılığın ve aidiyet duygusunun önemli bir parçası olan dindarlık Avrupalılar tarafından kültürel çatışmaların ekseninde görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu araştırmalarda dindarlığın nesiller arası aktarımı ve bunda ailenin ve ait olunan kültürel topluluğun rolü de ele alınmaktadır. Son olarak, araştırma sonuçlarının konuyla ilgili araştırmacılar ve uygulamacılar açısından olası katkılarına yer verilmektedir.

Kültürleşme Kuramı:

Kültürel Yönelimler, Sonuçları ve Koşulları

Kültürleşme, genel anlamda, farklı kültürlerden olan grupların birbirleriyle temasını izleyen kültürel değişim sürecini kapsar. Bireysel düzeyde ise, kültürleşme, kültürlerarası etkileşimi izleyen psikolojik süreçlere

karşılık gelir. Kültürleşme konusundaki kuram ve çalışmaların geçmişi Batı kültürleriyle temas sonucu yerli kültürlerde oluşan değişimlere ilişkin antropolojik çalışmalara kadar uzansa da (Redfield, Linton ve Herskovitz, 1936), psikologların bireysel süreçlere ilgisi nispeten yenidir (Berry, 2001). Bununla birlikte kültürlerarası psikoloji bağlamında son 20 yılda yapılan ve sayıları giderek artan kültürleşme araştırmaları sosyokültürel bağlamdaki değişikliklerin insan davranışı üzerine etkisini anlamamıza katkıda bulunmuştur (Sam ve Berry, 2010).

Psikolojik kültürleşme araştırmalarının çoğu bir kültürden başka bir kültüre göç etme ya da çok kültürlü bir ortamda yetişme gibi nedenlerle doğrudan ve sürekli kültürlerarası etkileşime maruz kalanlara odaklanmıştır. Ancak ticaret, teknoloji, iletişim ve ulaşımın küreselleşmesi ile başka kültürlerin dünya görüşü ve yaşam tarzlarına dolaylı ve aralıklı olarak maruz kalmak da kültürleşmeyi başlatabilir (Berry, 2008). Kültürleşme, psikolojik gelişimin ve aile içi kültür aktarımının temel süreçlerinden olan 'kültürlenme'den (*enculturation*) farklıdır. Kültürleşme ikinci bir kültürü -bilinçli ya da bilinçsiz- öğrenmekle ve ona ilişkin özelliklerin kazanılmasıyla ilgilidir. Kültürleşme ve kültürlenme göçmen ailelerin çocuklarının kimlik gelişiminde birbirine geçmiş süreçlerdir (Sam ve Oppedal, 2002). Fakat gerek doğrudan gerekse dolaylı kültürleşme bilişsel (örn., benlik algısı, değerler, tercihler), duygusal (örn., etnik kimliğe ya da aileye bağlılık) ve davranışsal (örn., anadilini ve ana akım dili kullanma becerisi) süreçlerde çocuklukta kültürlenmenin ötesinde değişime neden olabilmektedir. Bu süreçler, genel olarak, kültürleşmeye ilişkin *yönelimler*, bunların çok kültürlü ortama uyum açısından *sonuçları* ve kültürleşmeyi etkileyen *koşullar* kapsamında incelenmektedir.

Göçmenlerde ve kültürel azınlık üyelerinde *kültürleşme yönelimleri* temelde şu iki soruya verdikleri yanıtlar çerçevesinde ele alınır: "Öz kültürümü devam ettirmek benim için ne kadar önemli?" ve "Ana akım kültürle temas kurmak benim için ne kadar önemli?" (Berry, 2001; 2013). Kültürel devamlılık ve kültürlerarası temasla ilgili bu iki soru, ilgili yazında, temas sıklığı, kültürel gelenek ve alışkanlıkları benimseme veya kültürle özdeşleşme gibi farklı boyutlarda incelenmektedir (Berry ve Sabatier, 2010; Snauwaert, Soenens, Vanbeselaere ve Boen, 2003). Nasıl ölçüldüğünden bağımsız olarak, kültürleşmenin bu iki boyutta ilerleyebileceği görüşü özellikle yaygın asimilasyon modellerine alternatif bir model oluşturduğu için genelde göç ve azınlık psikolojisi, özdele ise kültürleşme araştırmalarında bir dönüm noktasıdır. Asimilasyon kuramlarına göre, göçe uyum süreci göçmenlerin içinden geldikleri kültürü giderek terk ederek ana akım toplumun normlarını özümsemeyi içerir (Alba ve Nee, 2003). Kültürleşme kuramına göre ise asimilasyon, kültürleşen insanların

yönelebilecekleri pek çok yoldan sadece birisidir ve ana akım kültüre yaklaşırken öz kültüründen uzaklaşmaları kapsar. Çift boyutlu kültürleşme modeline göre ana akım kültürü benimsemek kendi kültüründen vazgeçmeyi gerektirmez; bazıları her iki kültürü de önemseyebilir ve yeni kültüre ait özellikleri öz kültüre ait özellikleriyle bütünleştirmek isteyebilir (entegrasyon; *integration*). Bunun dışında ana akım kültürden koparak ya da büyük ölçüde uzak durarak öz kültürünü sürdürmek isteyenler ve böylece asimilasyonun tam tersi bir yönelim gösterip ayrışanlar (*separation*) ve her iki kültürü de benimseyip marjinalleşenler de (*marginalization*) bulunmaktadır. Kültürleşme kuramına göre kültürel değişim çok boyutludur ve bazı alanlarda hızlı seyrederken başka alanlarda yavaş seyredebilir ve ancak sonraki nesillerde gözlenebilir (Berry, 2001).

Kültürleşme sonuçları başlıca *psikolojik uyum* ve *sosyo-kültürel uyum* açısından ele alınmaktadır (Ataca ve Berry, 2002; Ward ve Kennedy, 1994). Psikolojik uyum kendini iyi hissetme, özsaygı, kültürel farklılıkların yol açtığı stresle başa çıkma; sosyo-kültürel uyum ise sosyal alanda ve çokkültürlü ortamda kendini rahat ve yeterli hissetme ile ilgilidir. Kültürleşme yönelimi olarak entegrasyonu benimseyenler uyum açısından genelde en avantajlı grup olarak bulunurlar çünkü bu kişiler hem öz kültürel topluluklarının hem de ana akım toplumun değer ve beklentilerine uyum sağlayarak sosyal destek ve kabulden en yüksek düzeyde yararlanabilirler (Berry ve ark., 2006).

Kültürleşme ortamdan bağımsız değildir; kültürel yönelimin türü ve uyum açısından sonuçları makro düzeyde pek çok faktörden etkilenir. Bu faktörler *kültürleşme koşullarını* oluşturur (Berry, 2006). Örneğin, kültürlerarası ilişkilerin tarihsel olarak gerilimsiz, göçün gönüllü, azınlık ve göç politikalarının ve kurumsal örgütlenmenin çokkültürlülüğe açık, kültürlerarası benzerliğin yüksek, ayrımcılık algısının düşük olduğu ortamlarda entegrasyon daha kolay, bunun tersi ortamlarda ise daha zor olabilmekte ya da daha az tercih edilebilmektedir (Arends-Tóth ve van de Vijver, 2003; Demes ve Geraert, 2014). Özellikle önemli olan, entegrasyonun ne derecede tercih olarak sunulduğu ve algılandığıdır. Göçmenlerin entegrasyon arzusu ana akım toplumda karşılık bulmadığı, aksine ana akım toplumun göçmenlerin asimilasyonunu ya da ayrılmasını destekledikleri bir ortamda gruplararası ilişkilerin problemlidir (Bourhis, Moïse, Perreault ve Sénécal, 1997), göçmenlerin tepkisel bir şekilde öz kültürlerine sıkıca sarılıp ana akım kültürü reddetmeye eğilim gösterebildiği saptanmıştır (Verkuyten ve Martinovic, 2012). Bu nedenle, ikinci kuşakta entegrasyonla ilgili araştırmalara geçmeden önce, ikinci kuşağın kültürleşme koşullarını betimlemek gerekmektedir. Bu betimlemede önce Kağıtçıbaşı'nın (1996) Batılı olmayan geleneksel-ilişkisel ve Batılı ayrışıkçı kültürler-

deki aile tipolojilerinden faydalanılacak, ardından Batı Avrupalılar arasında (Türk) göçmenlerin ve kültürlerinin nasıl algılandığını ortaya seren yazın taranacaktır.

İkinci Kuşağın Kültürleşme Koşulları

Modern Toplumda Geleneksel Aile

Avrupa'ya Türkiye'den göçen "misafir işçiler" ve aileleri, değer yargıları, davranış kalıpları, alışkanlık ve görenekler açısından kendilerini geride bıraktıklarından çok farklı bir ortamda bulmuşlardır. Bu farklılığın niteliği Kağıtçıbaşı'nın (1996) Batılı olmayan geleneksel-ilişkisel ve Batılı ayrışıkçı kültürlerdeki ailelerin yapısı ve işlevi ile ilgili sınıflandırması çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Bu sınıflandırmaya göre refah düzeyi görece düşük toplumlarda ve özellikle kırsal kesimde yaygın olan aile türü maddi-manevi karşılıklı bağımlılığın esas olduğu geleneksel ailedir. Geleneksel ailelerde genç nesiller ailenin refahı ve aile büyüklerinin yaşlılıkta bakımları için maddi ve manevi güvence olarak görüldüklerinden aileye itaatleri ve bağlılıkları hedeflenir. İtaat ve bağlılık çocukların psikolojik dünyalarını ve davranışlarını yönetmeye yönelik ana-baba merkezli, otoriter bir çocuk yetiştirme stiliyle sağlanır. Bu stil müdahalecilik, farklı fikirleri onaylamama, katı denetim gibi davranış kalıplarını içerir. Genellikle babanın çocuğa daha mesafeli ve otoriter, annenin daha şımartıcı ve yakın olduğu geleneksel ailelerde, çocuğun yakınlarının hedef ve beklentilerini kendininkinin önüne koyan, yakınlarla iç içe olmayı içeren ilişkisel-itaatkâr bir benlik geliştirmesi beklenir. Bu makalede de "geleneksel"den, aksi belirtilmediği takdirde, burada özetlenen geleneksel ilişkisel aile tipine uyan özellikler anlaşılmalıdır.

Batılı refah toplumlarında ise, tam tersine, yaygın aile türü ayrışıkçı kültürün etkilediği ve yeniden ürettiği çekirdek ailedir. Kentsel, sanayileşmiş ve teknolojik refah toplumlarında, özellikle orta sınıfta yaygın olan bu tip ailede çocuğun itaat değil özerklik ve bağımsızlık geliştirmesi amaçlanır. Böylece çocuk kendi ayakları üzerinde durmanın, kendini keşfetmenin ve başkalarını değil kendi hedeflerini izlemenin değer verildiği kültüre kolayca uyum sağlayabilir. Bu amaca yönelik olarak ana-babalar daha serbest, çocuk merkezli bir yetiştirme biçimi uygularlar. Sonuçta çocuğun, arzulandığı gibi, sınırları ve hedefleri belirgin ve başkalarınınkinden ayrılmış, bağımsız bir benlik geliştirmesi mümkün olur.

Geleneksel ilişkisel kültürün egemen olduğu Batı dışı toplumlardan Kuzey Amerika'ya ve Batı Avrupa'ya göçüp yerleşmiş aileler öz kültürlerinin sosyalleşme değeri, hedef ve davranışlarını sürdürürken ana akım kültürle temasları kısıtlı düzeyde kalmaktadır. Bu ailelerin çocukları ise, özellikle okul ortamında ana akım kültüre ve ilişki örüntülerine artan düzeyde maruz kaldıkça, birinci kuşağa kıyasla bireyci değerleri daha çok, ana-ba-

balارının geleneksel değerlerini ise daha az benimseme eğilimindedirler (Lansford, Deater-Deckard ve Bornstein, 2009; Phinney ve Flores, 2002). Nitekim göçmen olan ve olmayan aileler karşılaştıklarında ana-babaya saygı ve yetkeye itaat gibi geleneksel değerler açısından (ortalamalar temelinde) nesiller arası farklılıklar en çok göçmen ailelerde gözlenmektedir (Kwak, 2003). Buna karşın, çocuklarla ana babaları arasında (korelasyonlar temelinde) değer benzerliğinin aile içinde değer aktarımının yoğunluğuna işaret etmesinden hareketle (Knafo ve Schwartz, 2001; Schönplflug, 2001), nesillerarası değer sürekliliğinin de göçmen ailelerde daha fazla olduğu bulunmuştur. Örneğin, Nauck (2001), Türk-Alman göçmen ailelerde Türkiye'deki göçmen olmayan ailelere kıyasla geleneksel değerlerin daha etkili aktarıldığını saptamıştır.

Bazı araştırmalarda ise ikinci neslin aileye karşı yükümlülük ve itaat gibi geleneksel değerleri birinci nesilden de fazla önemseydiği (Fuligni, Tseng ve Lam, 1999), bu konularda ikinci neslin ana akım toplumun değerlerinden birinci nesilden daha da uzağa düşebildiği gözlenmiştir (Birman ve Trickett, 2001). Bu araştırmalar, bir yandan göçmen ana-babaların geleneksel aile modelini korumak ve aktarmak konusunda bilinçli bir istek ve çaba gösterdiğini, diğer yandan da gençlerin bireyci ve karşılıklı bağımlılığı vurgulayan değerleri benimsemek konusunda çeşitlilik gösterebildiğini ortaya koyar. İkinci nesilde görülen bu çeşitliliğin ana-babanın geleneksel değerlere bağlılık ve bununla uyumlu bir ana-babalık davranışı göstermesiyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Phalet ve Schönplflug (2001a) Almanya'daki Türk anne-kız çocuk ve baba-erkek çocuk ikililerinde, aile içi yükümlülüklerle ilgili geleneksel değerler açısından (örneğin, "Yetişkin çocuklar yaşlı ana-babalarına bakmalıdır." veya "Bekâr gençler ana-babalarıyla birlikte yaşamalıdır.") nesillerarası uyumun derecesini araştırmışlardır. Araştırmacılar, ana-babaları daha geleneksel olan çocukların, ana-babaları o kadar geleneksel olmayanlara kıyasla bu değerlere daha bağlı olduğunu ve ana-babalardan gelen itaat baskısının geleneksel değerlerin aktarımını kolaylaştırdığını bulmuşlardır. Ana-babanın eğitimi ve çocukların eğitim düzeyi hesaba katıldığında bile geleneksel karşılıklı bağımlılığın aile içinde başarılı bir şekilde aktarıldığı görülmüştür (Phalet ve Schönplflug, 2001b).

Batı Avrupalıların Gözünde Göçmenler: "Kültürümüz Tehdit Altında"

Türkiye'nin kırsal yörelerinden ve düşük sosyo-ekonomik kesimlerinden Batı Avrupa'ya göç etmiş ailelerin çoğu yaşadıkları ülkelerde beraberlerinde getirdikleri gelenek ve göreneklerini büyük ölçüde sürdürmektedirler (Abadan-Unat, 2002). Batı Avrupa toplumları, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu

ülkelerden gelen göçmenlerle ailelerinin neden olduğu etnik ve dinsel çeşitlilikle başa çıkmada giderek zorlanmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarını takiben, ana akım toplumlarda göçmenleri kabulde bir düşüş, Müslüman göçmenlere ve çocuklarına yönelik saldırganlıkta da artış gözlenmektedir (Pew Research Centre, 2011). Pek çok Batı Avrupalının gözünde Türk göçmenlerin nesiller boyunca gelenek ve göreneklerini sürdürmeleri Avrupa'da sosyal ahenk, refah ve güvenlik önündeki en büyük engeldir (Reijerse ve ark., 2013). Burada kritik nokta Avrupa'nın bireyi topluluğun önüne koyan ve dindarlığın giderek azaldığı kültürel ortamıyla Türk göçmenlerin toplulukçu değerlere ve dindarlığa vurgu yapan kültürlerinin çatıştığı varsayımdır (van Acker ve Vanbeselaere, 2012). Bu varsayım popüler politik söylemlerde de kendini gösterir. Örneğin, Almanya Başbakanı Angela Merkel şu sözlerle çokkültürlülük politikalarının iflas ettiğini savunmuştur: "Elbette genel eğilim şunu söylemektir: 'Haydi çokkültürlülük kavramını benimseyelim, yan yana mutlu bir şekilde yaşayalım ve birbirimizle yaşamaktan mutlu olalım'. Ama bu kavram çöktü, hem de tamamen." (Weaver, 2010).

Bu önyargılı politik söylemlerle tutarlı olarak, Batı Avrupalı ana akım toplumlarda göçmenlerin kültürünü Avrupa kültürü için tehdit olarak algılama eğilimi çok fazladır. Örneğin, van Acker ve Vanbeselaere (2012), etnik ve kültürel çeşitliliğe ilişkin yaygın bilişleri inceledikleri araştırmalarında, son yıllarda Belçika'da (Flaman kesiminde) basın-yayın organlarında ve siyasi platformlarda (siyasi parti programları, gazete makaleleri, okuyucu görüşleri, açık oturumlar vs.) dile getirilen görüşleri içerik analizine tabii tutmuşlardır. Bu analizler, azınlık ve ana akım toplum arasındaki ilişkinin sorunlu olduğuna dair görüşlerin yaygınlığını göstermiştir. Araştırmacılar, faktör analizi sonucunda ilk anlamlı boyutun azınlıkların 'kültürel tehdit' olarak algılanması, onların "beşeri sermayeden yoksun" ve "sosyal refaha tehdit" olarak görülmesiyle ilgili olduğunu bulmuşlardır. İkinci faktör ise azınlıkları Belçika'da ayrımcılık ve önyargının "kurbanları" olarak görmeyi içermiştir. Dahası, etnik azınlıkları kültürel tehdit olarak görenlerin çoğu azınlıkların ana akım kültürü benimsemesi gerektiği görüşünü vurgulamıştır. Ancak küçük bir Belçikalı grup azınlıkların ayrımcılığa maruz kaldığını, kültürel farklılıkların sorun değil zenginlik kaynağı olduğunu, gruplararası sorunların daha çok ana akım toplumun olumsuz ve dışlayıcı tutumundan kaynaklandığını, bu tutumların değişmesiyle ilişkilerin iyileşeceğini ve azınlık kültürlerinin desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Avrupalılar açısından azınlıkların entegrasyonunda sorunun kültürel farklılık ve uzlaşmazlığa yüklenmesi, azınlıklara karşı etnik köken temelinde yönelen açık ırkçılığın zaman içerisinde sembolik ırkçılığa dönüşmüş olması ile açıklanmaktadır (Dovidio, 2000). Bu görüşle

tutarlı olarak, Reijerse ve arkadaşları (2013), altı Batı Avrupa ülkesinde ana akım toplumdaki gençler arasında yaptıkları bir çalışmada, sosyal sözleşme ve sivil hak ve yükümlülüklerle bağlılık temelinde vatandaşlıkla (civic citizenship), etnik köken (kan bağı ve ortak ata) ve kültürel birlik (ortak kültürü paylaşma, kutlama ve sürdürmeye çalışma) temelinde vatandaşlığa ilişkin üç tür yaygın görüş olduğunu saptamışlardır. Gençlerin vatandaşlık tanımı en fazla sivil hak ve yükümlülüklerle bağlılığı içerse de, bunu kültüre dayalı vatandaşlık izlemiştir; etnik köken temelinde vatandaşlık en düşük desteği almıştır. Dahası, vatandaşlığı kültürel birlik temelinde tanımlamanın azınlık üyelerine karşı daha dışlayıcı olmakla (örn., "Türklerden uzak durmaya çalışırım.") ve çokkültürlülüğü daha düşük düzeyde desteklemeye ilişkili olduğu saptanmıştır. Buna karşılık, vatandaşlığı sivil hak ve yükümlülüklerle tanımlayanların göçmenlere ve çokkültürlüğe daha açık ve olumlu oldukları bulunmuştur (örn., "Farklı kültürel grupları barındıran bir toplum yeni sorunlarla başa çıkmada daha başarılı olur."). Bu sonuçlara göre, vatandaşlığı ve Türk azınlıkları kültür farklılıkları bakımından tanımlamak ana akım toplumda çokkültürlülük konusundaki gerginliğe katkıda bulunmaktadır.

Özetle, Batı Avrupalılar açısından, Türk göçmenlerin kendi gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlılıkları Avrupa değer ve yaşam biçimiyle çelişmekte ve entegrasyon yolunda büyük bir engel oluşturmaktadır.

Entegrasyon mu, Asimilasyon mu? Türk Göçmenlerin Kültürleşmesine İlişkin Ana Akım Toplum ve Göçmenlerin Farklı Bakış Açıları

Bu makalenin birinci amacı, yukarıda sözü edilen kültürleşme koşulları ışığında Avrupalı ana akım toplumla göçmenlerin entegrasyona bakış açılarını karşılaştırmaktır. Avrupalı kamuoyunda Türk göçmenlerin kültürünü onların entegrasyonu önünde engel olarak görenler yaygınken göçmenler ve ailelerinin kültürleşme tercihleri ve beklentileri çiftkültürlülüğün pekâlâ mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Ana akım ve azınlık toplumun, azınlıkların kültürleşmesine yönelik algı ve tercihlerinin karşılaştırıldığı araştırmalardan birinde, van Oudenhoven, Prins ve Buunk (1998) bu asimetrik eğilimleri gözlemiştir: Türk ve Fas asıllı Hollandalılar ile ana akım toplumdaki "yerli" Hollandalıların yer aldığı iki deneysel çalışmada katılımcılara 4 kültürleşme stratejisinden (asimilasyon, entegrasyon, ayrılma, marjinalleşme) birini benimsemiş Türk veya Fas asıllı kişiler hakkında olduğu belirtilen kurgusal bir gazete makalesi sunulmuştur. Tüm katılımcılara en çok hangi makaleyi beğendikleri sorulmuştur. Bunun yanı sıra Türk ve Fas asıllı katılımcılardan kendilerini en çok hangi kişiyi

özdeşleştirdikleri belirtmeleri, yerli Hollandalılardan ise Hollanda'daki Türk ve Fas asıllı kişilerin en çok hangi stratejiyi benimsediklerini yüzde olarak tahmin etmeleri istenmiştir. Türk ve Faslı Hollandalılar en çok entegrasyon yansıtan makaleyi beğenmişler, kendilerini en çok buradaki kişiyle özdeşleştirmişlerdir. Yerli Hollandalılar ise en çok asimilasyonu, ikinci sırada entegrasyonu yansıtan makaleyi beğenmişlerdir. Daha ilginç, yerli Hollandalılar ayrılma stratejisini en az beğenmelerine rağmen ayrılığın göçmenlerce en çok benimsenen strateji olduğu yönünde tahminde bulunmuşlardır.

Türklerin kültürleşmesine ilişkin ana akım toplum ve Türk göçmenlerin farklı bakış açılarını yansıtan bulgular başka araştırmalarda da tekrarlanmıştır (örn., Almanya'da Rohman, Florack ve Piontkowski, 2006; Belçika'da Snauwaert ve arkadaşları, 2003; van Acker ve Vanbeselaere, 2012). İkinci nesil Türk Belçikalıların kültürel yönelimlerini incelediğimiz araştırmamızın tümünde, Türk kültürünü ve ilişkilerini sürdürmeye olan isteğin Belçika kültürünü sürdürme ve Belçikalılarla yakın ilişki kurma isteğinden yoğun olduğunu bulduk. Bununla birlikte, göçmen Türklerin entegrasyon eğilimini gösteren araştırmalarla tutarlı olarak, ana akım kültüre yönelimin de görece yüksek olduğunu ve öz kültürle bağları sürdürme arzusunu ketlemediğini saptadık (Güngör, 2008; Güngör, Bornstein ve Phalet, 2012; Güngör, Fleischmann ve Phalet, 2011).

Özetle, Avrupalıların bakış açısından, Türk göçmenlerin kendi azınlık kültürleriyle Avrupalı çoğunluğun kültürünü birleştirmeleri ne mümkündür ne de (asimilasyon kadar) tercih edilmektedir. Türk göçmenler açısından ise kültürel entegrasyon psikolojik düzeyde hem mümkün hem de arzu edilir olarak görünmektedir.

İkinci Kuşakta Kültürel Devamlılık ve Entegrasyon: Otoriter Ana-Baba Algısı, İtaatkar-İlişkisel Benlik ve Dindarlık

Türk göçmenler açısından entegrasyon hem arzu edilir hem de mümkünse, kültürel devamlılık hangi alanlarda öne çıkar ve bu alanlarda öz kültürle güçlü bir özdeşleşmenin ana akım kültüre yönelmeyi de içeren entegrasyona etkisi nedir? Bu bölümde makalenin ikinci amacına yönelik olarak bu soruya yanıt aranacaktır. Öncelikle entegrasyonun içeriğine baktığımızda, göçmen Türkler için bu, birbirine bağlı ve sosyal kontrolün yüksek olduğu geleneksel etnik topluluk ortamında aile bağlarını ve değerlerini sürdürürken, kamusal alanlarda ana akım toplumla bir dereceye kadar kaynaşma anlamına gelmektedir (Berry, 2013; Güngör ve Bornstein, 2009; van de Vijver ve Phalet, 2004). Örneğin, Arends-Tóth ve van de Vijver'ın (2003) çalışmasında yerli Hollandalıların, hem aile yaşantısı hem de iş ve okul gibi

kamusal alanlarda Türk göçmenlerin asimilasyonlarını entegrasyonlarına tercih ettikleri, buna karşılık, Türk Hollandalıların özel ve kamusal alan arasında kültürleşme stratejileri açısından bir ayrım yaptıkları bulunmuştur. Buna göre, Türk Hollandalılar kamusal alanda entegrasyonu, özel yaşamda ise ayrılığı tercih etmişlerdir. Burada kritik soru, sağlıklı bir kimlik gelişimi için sosyal çevrenin onayının önemli olduğu bir gelişim döneminde olan gençlerin, ana akım toplumun normlarıyla karşıtlık gösteren ailelerinin geleneksel tutum ve davranışlarını ne şekilde deneyimledikleridir. Bu soruya yanıt bulmak için Türk göçmen ailelerde yaygın olan itaat yönelimli, psikolojik kontrol içeren otoriter ana-babalığın ikinci nesil tarafından nasıl algılandığına bakalım.

İkinci Nesilde Otoriter Ana-Babalığın Anlamı: Kültürel Devamlılık mı Değişim mi?

Ayrışmacı Batı kültüründe psikolojik kontrol içeren bir ana-baba otoritesi sağlıklı kabul edilir; çocuklar açısından bu tür otorite soğukluk ve sevgisizlik göstergesi olarak algılanır (otoritenin çocuk açısından kültüre bağlı anlamı üzerine bkz. Deater ve ark., 2011). Geleneksel ilişkisel kültürde ise ana-babalar otoriteyi sevgi ve şefkat ortamında uyguladıkları için Batı toplumlarındakinin aksine çocuklar otoriteyi sevgi eksikliği ya da reddedilme olarak algılamaz. Bu kültürlerarası farklar ışığında ikinci neslin ana-baba otoritesini nasıl algıladığı geleneksel normların göçmen aile içerisinde ne derece sürdürdüğünün anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Otoriter ana-babalığın anlamı açısından kültürleşmeyi incelemek için yaşları 14-19 arasında değişen, yaklaşık 900 Türk Belçikalı, Türk ve Belçikalı genci içeren kültürlerarası bir alan araştırmasında gençlere, kültürlerarası karşılaştırılabilirliği kanıtlanmış ölçekler yardımıyla, bir yandan ana-babalarını ne kadar otoriter ve sıcak olarak algıladıklarını diğer yandan da ana-babalarıyla ilişkilerinden ne kadar memnun olduklarını sorduk (Güngör, 2008). Göçmen ailelerdeki gençler kendilerini algılamada ve yaşamlarını anlamlandırmada hem öz kültürlerini hem de içinde yaşadıkları toplumu referans olarak kullanma eğilimindedirler (Ogbu, 1993). Dolayısıyla, Türkiye'deki ve Belçika'daki yerli akranlarını içeren iki yönlü bir karşılaştırma Türk-Belçikalı gençlerde kültürleşmenin etkilerini yalnız Batılı bakış açısından değil, göç veren ülkedeki kültürel ortam açısından da anlamamıza olanak verecekti. Belçika örneklemini Flaman kesimde Türk göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki okul ve gençlik kulüplerine, Türk örneklemini ise Ankara'da gelir düzeyi açısından farklılıklar gösteren semtlerdeki okullara devam eden öğrencilerden oluşmaktaydı (Ankara ve Belçika'nın Flaman kesimi yaklaşık 5 milyonluk nüfuslarıyla ve Türkiye'nin kırsal kesiminden önemli oranda göç almalarıyla benzerlik göstermektedir). Araştırmadaki gençlerin bildirimiy-

le Türk Belçikalıların annelerinin yaklaşık yüzde 60'ı, Belçikalı ve Türklerin annelerinin ise yüzde 40'ı ya hiç resmî eğitim görmemiş ya da yalnızca ilkökula devam etmişti.

Tüm gençler ana-babalarını oldukça sıcak olarak algılamakla birlikte, gruplararası farklar özellikle baba otoritesi açısından gözlenmiştir: çocuklarının gözünde Belçikalı babalar en az, göçmen ana-babalar ise en fazla otoriter olanlardır. Türk Belçikalılar Türkiye'deki yaşitlarından da yüksek baba otoritesi belirtmişler, Türkler bu açıdan Belçika'daki iki grubun arasında yer almıştır. Otoritenin anlamı açısından da kültürel farklılıklar bulunmuştur. Ayrışmacı kültürde bağımsızlığa verilen önemle tutarlı olarak, daha otoriter bir ana-baba algısına sahip Belçikalılar ebeveynlerini daha soğuk, onlarla ilişkilerini daha doyumsuz, kendilerini de daha az değerli olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye ve Belçika'daki Türkler arasında ise anne ve babayı otoriter olarak algılamak, ne onlardan hissedilen sevginin düzeyini ne de onlarla ilişkiden duyulan memnuniyeti ve özsaygıyı etkilemiştir.

Özetle, babanın otoriter annenin ise sıcak hatta şımartıcı olduğu geleneksel aile tipinin Türk göçmen ailelerde artan bir vurguyla sürdüğü görülmüştür. Buna karşılık, geleneksel normların kuşaktan kuşağa aktarımıyla tutarlı olarak bu ailelerin çocuklarının da ana-baba otoritesini Belçikalı yaşitlarının aksine sevgisizlik ve reddedilme belirtisi olarak görmedikleri, otoriteden onlar kadar olumsuz etkilenmedikleri bulunmuştur. Kısacası, ikinci neslin gözünden otoriter ana-babalığın Türk göçmen ailelerde hala yaygın bir uygulama olduğu ve geleneksel anlamını sürdürdüğü görülmektedir.

İlişkisel-İtaatkar Benlik ve Entegrasyon

Türk göçmen ailelerin geleneksel kültüre ve otoriter ana-babalığa verdikleri önem, ikinci neslin, itaat ve ilişkiselliğe vurgu yapan geleneksel aile ile bireycilik ve özerkliği öne çıkaran ana akım kültür arasında nasıl bir köprü kurdukları sorusunu akla getirmektedir. Avrupalı Türk gençlerin psikolojik uyumları ve okul kariyerleri üzerine yapılan çalışmalar kültürleşmenin sonuçları açısından paradoksal bir duruma işaret etmektedir: Bu gençlerde psikolojik uyum ve özsaygı düzeyleri genellikle yüksektir (örn., Berry ve ark., 2006), ancak sosyo-kültürel uyum, özellikle okul başarısı oldukça düşüktür. Ana akım kültürden gençlerle karşılaştırıldığında, Türk göçmenlerin çocukları arasında üniversiteye değil mesleğe hazırlayan liselere devam edenler, bunlar arasında da okulu diplomasız terk edenler çoğunluktadır (Baysu ve Phalet, bu sayıda). Bu durum, öncelikle göçmen ailelerin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olmaları, Batı Avrupa'da iş ve meslek alanlarının etnik açıdan oldukça tabakalaşmış olması, yaygın ayrımcılık ve eğitimcilerin göçmen çocuklarına yönelik düşük beklentileri gibi

sosyal-yapısal faktörlere dayanmaktadır (Vedder, 2005). Bunun yanı sıra, geleneksel ilişkiel kültürel ortamda yeşeren başkalarıyla birlikte hareket etme ve itaatkârlık odaklı bir ilişkiel benliğin kendini ifade etme, rekabet ve özerkliği öne çıkaran ana akım kültüre uyum sağlama becerisini zorlaştırdığı öne sürülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2012). Bu görüşle tutarlı olarak, Türk göçmen ana-babalar çocuklarının akademik başarısına çok önem verseler de (Phalet, Andriessen ve Lens, 2004) başarıya attettikleri değeri çocuklarına aktarmada itaatkârlığa verdikleri değeri aktarmadaki kadar etkili olamamaktadırlar (Phalet ve Schönpluf, 2001). Bu bulgular, ilişkiselliğe ve aile beklentilerine duyarlılığa aşırı vurgunun Batı kültüründe önemsenen kişisel başarı duygusunu, dolayısıyla da sosyo-kültürel uyumu olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir.

Bu görüşü sınamak amacıyla ayrışmacı ve itaatkâr benlik algısının psikolojik uyum (kaygı ve somatik belirtilerin azlığı gibi) ve sosyo-kültürel uyumla (okul başarı notu ve okula aidiyet hissi gibi) ilişkisini ve bu ilişkide öz ve ana akım kültüre yönelimin rolünü inceledik (Güngör, 2007). Çoğunluğu meslek liselerinden yaklaşık 300 Türk Belçikalı lise öğrencisinden elde ettiğimiz verileri yapısal eşitlik modeli yoluyla analiz ettik. İmamoğlu'nun (2003) geliştirdiği benlik ölçeğinden uyarlanan maddeler yardımıyla ölçtüğümüz itaatkâr benliğin (örn., "Toplumsal değerleri sorgulamadan kabul etmeyi tercih ederim.") Türk kültürüne ve Türklerle ilişkilere yönelimi artırdığını, bunun da psikolojik uyumu kolaylaştırdığını bulduk. Bu bulgu, Avrupalı Türk gençlerde aileye itaat ve güçlü bir etnik kimliğin özsaygı ve psikolojik sağlığa olumlu katkısını bildiren geçmiş çalışmalarla da tutarlıdır (Liebkind ve Jasinskaja-Lahti, 2000; Verkuyten, 2001). Buna karşılık, araştırmamızda, ayrışmacı benliğin (örn., "İnsanlar arasında güçlü duygusal bağların olmasının kendileri için destekleyici değil engelleyici olduğuna inanırım.") Belçika kültürüne ve ilişkilerine yönelimi pekiştirdiğini, bunun da sosyo-kültürel uyuma katkıda bulunduğunu saptadık.

Bu sonuçlar, çokkültürlü bir ortamda farklı kültürel ortamların taleplerine cevap verecek çok boyutlu bir benlik anlayışı geliştirebilmenin hem psikolojik hem de sosyo-kültürel uyum açısından avantaj yarattığı yönündeki görüşlerle tutarlıdır (Sam ve Oppedal, 2002). Ancak ikinci nesil Türk gençleri için bu durumun kendi içinde bir çatışma içerdiği de anlaşılmalıdır: Ayrışmacılık düzeyi yüksek olan Türk Belçikalılar, Belçika kültürüne yönelimleri yoluyla sosyo-kültürel uyum açısından avantaj gösterebilirler de bu kişilerde stres düzeyi, daha az ayrımcı olanlara oranla daha yüksek çıkmıştır. Buna göre, grup içi bağlar ve yükümlülükler vurgu yapan aile ve etnik toplulukta büyüyen gençler için ana akım kültüre katılım yoluyla o kültürü öğrenme ve akademik ortamda başarı elde etmenin psikolojik sağlık açısından bir bedeli oldu-

ğu anlaşılmaktadır. Nitekim araştırmaya katılan gençler arasında itaatkârlık düzeyi ayrışmacılık düzeyinin çok üzerinde bulunmuştur. Görünüşe göre, bireyciliği öne çıkaran ve azınlıkların dışlandığı ana akım toplum karşısında itaatkârlık, öz kültürden ve bu kültürden kimselele ilişkilerden alınan destek yardımıyla psikolojik bir rahatlama sağlayabilmektedir.

Kıscacısı geleneksel öz kültüre özgü ilişkişel-itaatkar benlik ikinci nesilde güçlü bir şekilde devam etmektedir. Daha ayrışmacı gençler daha ilişkişel olanlara göre sosyo-kültürel uyum açısından daha başarılı olsalar da, ayrışmacılık aynı zamanda stres düzeyini artırabilir. Öz kültüre ve ana akım kültüre yönelimin görece güçlü ve birbirlerinden bağımsız olduğu da göz önüne alındığında, Türk Belçikalı gençler için entegrasyon mümkün ancak stres içeren bir deneyim olarak görünmektedir.

Dindarlık ve Entegrasyon

Tarihsel olarak Hıristiyan olan ancak özel ve kamusal alanda dindarlığa vurgunun giderek azaldığı Avrupa toplumlarında çoğunluğu Müslüman ülkelerden süregelen göçle beraber demografik yapı hızla değişmektedir. Avrupa’da dinsel çeşitliliğe bakış açısından kutuplaşmalar artarken, çokkültürlülük tartışmaları giderek din ekseninde yoğunlaşmıştır (bkz. Cezari, 2005, Özel sayı). Nitekim, Foner ve Alba’ya (2008) göre, Kuzey Amerikalı araştırmacılar azınlıklarda güçlü bir dini ve etnik kimliğin entegrasyonu nasıl kolaylaştırdığına, bunun tersine, Avrupalı sosyologlar ise Müslüman kimliğin kültürlerarası değer farklılaşmasına ve Müslümanların Avrupa toplumundan kopukluğuna nasıl katkıda bulunduğuna odaklanılmışlardır. Avrupa kamuoyu açısından Avrupalı Müslümanların dinsel kimliklerini vurgulamaları ana akım kimliği ve kültürü reddetme belirtisi olarak yorumlanmakta, bu da Müslümanların gelenekleri ve yaşam biçimlerinin Batılı kültürel değerler, haklar ve özgürlüklerle uzlaşmazlığı yönündeki algıyı daha da pekiştirmektedir (Sniderman ve Hagendoorn, 2007). Öte yandan, yaşadıkları ülkede Hollandalı, Belçikalı, İngiliz olarak kabul edilmeyen, göç veren ülkeyle bağları kesintili ve (ana-babalari üzerinden) dolaylı olan ikinci nesil için dinsel kimlik ayrı bir önem taşır. Dışlanmışlık karşısında onur, aidiyet, ortak kimlik ve sosyal destek kaynağı olarak dinsel kimlik önemli bir değere sahiptir (Phalet ve Kosic, 2006; Ysseldik, Matheson ve Anisman, 2010).

Din, dünya görüşü oluşturma ve topluluk inşa etme işlevi nedeniyle kültürün bir biçimi olmasına ve göçmenlerin hayatında yaşamsal önem teşkil etmesine karşın, son yıllara kadar psikoloji araştırmalarında kültürleşmenin dindarlık boyutu göz ardı edilmiştir. Bunun bir nedeni, iki boyutlu kültürleşme modelinin Avrupalı Müslüman ailelerde “güçlü dindarlığa” (Ysseldyk ve ark., 2010) kolayca uyarlanamamasıdır. Kültürel göre-

nekler, sosyal temas, dil kullanımı gibi alanların aksine dinsel kimlik “entegrasyon”a ya da özel ve kamusal yaşamda farklı düzeylerde özdeşleşmeye pek müsait bir özellik değildir (Arends-Tóth ve van de Vijver, 2004; Verkuyten ve Yıldız, 2007). Nitekim din ve göç alanında Avrupa’da yapılan sosyolojik çalışmalar ana akım toplumla temas sıklığını ve ana akım toplumun kültürünü benimsemeyi dindarlıkta azalma ya da laikleşmeyle ilişkilendirmişlerdir. Göçü takiben Avrupa’nın daha bireyci ve laik ortamına maruz kaldıkça dindarlıkta gerçekten de bir azalma olduğuna ilişkin bulgular mevcuttur (örn., van Tubergen ve Sindraddottir, 2011). Buna karşılık Türk göçmen ailelerde dindarlığın güçlü bir şekilde yeniden onandığına yönelik bulgular da vardır. Bir yandan Türk göçmen ailelerde geleneksel değerler yoğun bir şekilde nesilden nesile aktarılırken (de Valk ve Liefbroer, 2007; Phalet ve Schönplflug, 2001b), diğer yandan ikinci nesilde ayrımcılık algısı artıkça ana akım topluma yönelim azalmış ve dinsel kimliğe tepkisel bir bağlılık gelişmiştir (Verkuyten ve Martinovic, 2012; Verkuyten ve Yıldız, 2007).

Türk göçmen ailelerin çoğunda güçlü ve “mutlak” bir dinsel kimlik hâkimse de (Verkuyten ve Yıldız 2007), kültürleşme boyutları dindarlıkla ilişkilendirilerek Avrupalı Türk gençlerinin kendi topluluklarıyla ve Avrupa toplumuyla nasıl ilişki kurdukları incelenebilir. Buradan hareketle, iki kültürlerarası çalışmada, Avrupalı Müslüman gençlerin dindarlığının hem yakın (aile ve etnik bağlar) hem de uzak (göç veren ve göç edilen ortamlar) kültürel çevreleri tarafından nasıl şekillendiğini inceledik. Son yıllarda Avrupalı Müslüman ailelerde dindarlığın aktarımı ve bunu etkileyen faktörleri inceleyen pek çok çalışma yayınlandı ancak farklı ortamlardaki farklı göçmen grupları karşılaştıran çalışmalar istisna olarak kaldı. Bu boşluğu doldurmak ve dinsel kimliğin farklı kültürel ortamlarda nasıl müzakere edildiğini incelemek üzere yapılan çalışmalarımızda dindarlıkta azalma ya da yeniden onamayı etkileyen süreçlere, dindarlığın ana akım kültüre yönelimi engelleyip engellemediğine odaklandık. Birinci çalışmamızda Türk göçmen ailelerden gelen gençlerin dindarlığının göç veren ve alan ülkedeki yaşlılarının dindarlığıyla ne derece benzediğini ve farklılaştığını araştırdık (Güngör, Bornstein ve Phalet, 2012). İkinci çalışmamızda ise ait oldukları etnik grubun Avrupalı Müslüman gençlerin dindarlığında oynadığı rolü Türk ve Faslı göçmen aileleri karşılaştırarak inceledik (Güngör, Fleischmann ve Phalet, 2011).

Dindarlığın Yeniden Onanması: Göç Alan ve Veren Kültürlerle Karşılaştırma. Avrupalı Müslüman ailelerde dindarlık eğilimine odaklanan son yıllardaki çalışmalarda, özellikle yüksek eğitimli ikinci neslin bazen anne ve babalarınınkinden bile güçlü bir dinsel özdeşleşme gösterdiği saptanmıştır (örn., Maliapaard, Gijberts ve Lubbers, 2012). Bu eğilim dindarlığın nesil-

den nesile azaldığı Hıristiyan göçmen ailelerdeki eğilimle tezat oluşturmaktadır (Jacob ve Kalter, 2013). Fakat bu araştırmalar Avrupa'daki ana akım ve göçmen aileleri karşılaştırmış, göç veren kültür ve toplumun kimlik oluşumu sürecinde iki yönlü bir referansa sahip ikinci kuşağın dinsel kimliğini nasıl etkilediğini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, Avrupa'daki Türk göçmen aileler geleneksel aile değerleri ve ana-babalık stillerine Türkiye'deki düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden daha fazla önem verme eğilimindedirler (Güngör, 2008; Güngör, Phalet ve Kağıtçıbaşı, 2013). Geleneksel ailenin dindarlık alanında da yeniden onanıp onanmadığını anlamak ve güçlü dindarlığın değerler ve kültürel yönelimler açısından önemini incelemek için yaklaşık 700 Türk (Ankara), Türk Belçikalı ve Belçikalı (Flaman kesimi) lise öğrencisine kültürlerarası karşılaştırılabilirliği kanıtlanmış dindarlık ve değerler ölçeği uyguladık. Aynı çalışmada, ayrıca, Türk Belçikalıların dindarlık düzeyi ile kültürel yönelimleri arasındaki ilişkiyi inceledik (Güngör ve ark., 2012). Bu çalışmada ilk olarak, dindarlık gençlerin dine uygun bir yaşam sürmeye ve dindarlıklarını gelecekte kendi çocuklarına aktarmaya ne derece bağlı olduklarına ilişkin dört soruyla ölçüldü (örn., "Gelecekte çocuklarımı dinin gelenek ve kurallarına uygun yetiştirmek benim için önemlidir."). Ana-babaların eğitim düzeyi istatistiksel olarak kontrol edildiğinde, dindarlık Türk Belçikalı gençlerde en yüksek, Belçikalı gençlerde ise en düşük olarak bulundu. Türk gençler ise Belçikalı gençlerden daha fazla, Türk Belçikalılardan daha az dindarlardı. Böylece Avrupalı Türklerin, dinsel bağlılığı Türkiye'deki gençlere oranla daha güçlü bir şekilde vurguladıkları gözlemlendi. Dahası, yaşla birlikte Belçikalılarda dindarlık düzeyi düşmekteyken, iki Türk grupta dindarlık düzeyi yaşa göre değişim göstermemekteydi.

İkinci olarak, bu üç grupta dindarlığın değerler açısından anlamını inceledik. Geçmiş çalışmalarda dindar kişilerin daha az dindar olanlara oranla bazı değerleri daha sıkı benimseyip bazılarını daha şiddetle reddettilerini bulunmuştur (Schwartz ve Huismans, 1995). Saroglou, Delpierre ve Dernelle'in (2004) yürüttüğü bir meta-analiz çalışmasında, dine bağlılıkla değer arasındaki ilişkinin araştırıldığı bütün kültürlerde, dine atfedilen önemin Schwartz'ın (1992) toplulukçu olarak tanımladığı değerlerle (evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik ['tradition'], uyma, güvenlik), özellikle de geleneksellik-uyma'yla yüksek düzeyde olumlu, bireyci değerlerle ise (güç, başarı, hazcılık, uyarlım, öz yönelim) daha olumsuz ilişki gösterdiği gözlemlenmiştir.

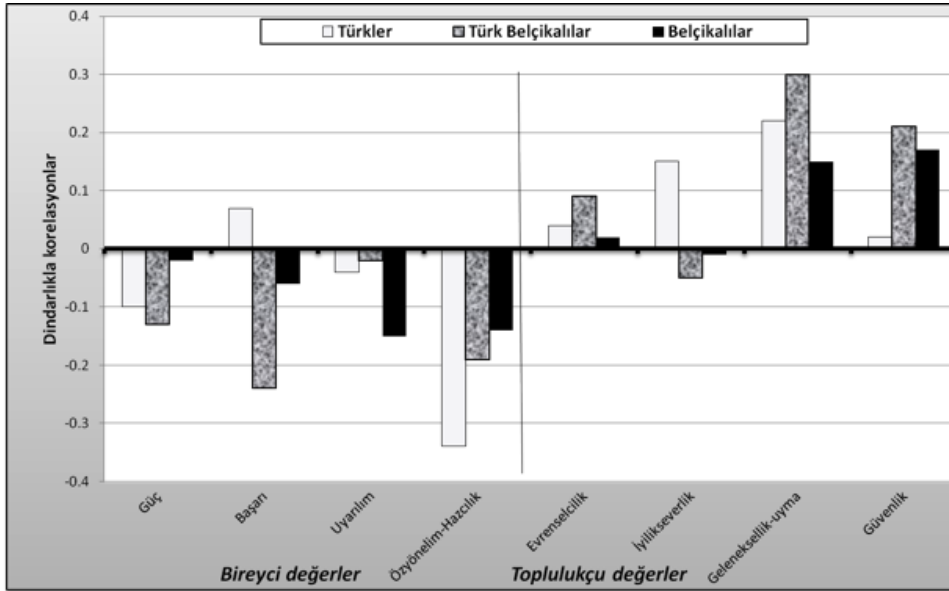
Farklı kültürlerde gözlenen bu genel ilişki örüntülerinin ötesinde, dindarlığın ilişkisel ve ayrışmacı kültürlerde farklı değerleri temsil ettiği düşünülebilir. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, geleneksel ilişkisel kültürlerde aileye bağlılık, karşılıklı yükümlülükler, ortak hedef-

ler gibi toplulukçu değerlere vurgu yapılırken, ayrışmacı Batı kültürlerinde bireysel haklar, özerklik ve bağımsızlık ön plandadır (Kağıtçıbaşı, 1996; Markus, Mullanly ve Kitayama, 1997). Dindarlığın kültürle yakından örüntülü olduğu göz önüne alındığında, ilişkisel Türk kültüründeki dindar kişilerin Belçika gibi ayrışmacı kültürlerdeki dindar kişilerden daha güçlü bir şekilde toplulukçu değerleri desteklemeleri, bireyci değerlere ise daha güçlü bir şekilde karşı çıkmaları beklenebilir. Dahası, Avrupalı Türk gençler göç veren kültürün dinsel yönelimini göç ortamında yeniden onuyorlarsa, onların dindarlığı da Türkiye'deki gençlerinki gibi toplulukçu değerlerle Belçikalılardakinin aksine daha güçlü, bireyci değerlerle de daha zayıf ilişki göstermelidir.

Bu beklentileri sınamak amacıyla çalışmamızdaki üç farklı gruptan gençlerin dindarlık düzeylerini Schwartz'ın (2003) değerler ölçeğinin kısa formundaki bireyci ve toplulukçu değerlerden aldıkları skorlarla korelasyonları açısından karşılaştırdık. Çok gruplu doğrulayıcı faktör analizi 8 değer türünün kültürlerarası karşılaştırılabilirliğini destekledi. Şekil 1'de, yaş, cinsiyet, anne-baba eğitimi kontrol edildikten sonra elde edilen kısmi korelasyon sonuçları görülebilir. Beklendiği gibi üç grupta da dindarlık düzeyi arttıkça toplulukçu değerlere verilen önemin arttığını, bireyci değerlere verilen önemin ise azaldığını gördük. Türk Belçikalılar arasında daha dindar olanlar toplulukçu değerlerin merkezindeki geleneksellik-uymaya daha fazla, bireyci değer olan başarıya ise daha az önem atfetmişlerdir. Daha dindar Türk Belçikalılar geleneksellik-uymaya Belçikalılardan daha fazla, bireyci başarı değerine ise daha az önem vererek ilişkisel kültürünü yeniden onamışlardır. Dahası, Türk Belçikalılarda dindarlık güvenlik değeriyle Türkiye'deki katılımcılarda olduğundan daha güçlü olumlu bir ilişki göstermiştir. Bu son bulgu göç ortamında dindarlığın güvende olma ve süreklilik duygusu açısından önemine işaret etmektedir.

Bireyci değerler açısından, Türk gençlerle Belçikalılar arasındaki en belirgin farklılık ilk grupta artan dindarlığın öz yönelim ve hazcılık değerleriyle en olumsuz ilişkiyi (negatif korelasyon) göstermiş olmasıdır. İlginç olarak, Türk Belçikalılar arasında daha dindar olanlar bu bireyci değerlere Türkiye'dekiler kadar olumsuz yaklaşmamışlar, bu açıdan Türk Belçikalılar Belçikalılarla daha benzeşmişlerdir. Bu son bulgu, dindarlığın düzey bakımından olmasa da anlam bakımından bir ölçüde kültürleşerek ana akım kültürdeki gibi daha bireysel bir nitelik kazandığına işaret etmektedir. Öte yandan yalnızca Türk Belçikalılarda daha dindar kişiler başarı değerine en düşük önemi atfetmişlerdir.

Son olarak, araştırmamızdaki üç gruptan Türk Belçikalılara odaklandığımız bölümde dindarlığın kültürleşme yönelimleri ve etnik kimlikle ilişkisini inceledik. Ergenlik boyunca, göçmenlerin çocuklarının anne-baba-

Şekil 1. Türk, Türk Belçikalı ve Belçikalılarda Dindarlık ve Değerler Arasındaki Kısmi Korelasyonlar (gençlerin cinsiyeti ve yaşı ile annenin eğitimi kontrol edilerek)

larının kültürünü keşfedip bununla sağlıklı bir şekilde özdeşleşme kurmalarının güçlü bir kimlik gelişimine katkısından hareketle (Phinney ve Ong, 2007), dindarlığın etnik kimlik ve Türk kültürüne yönelimle ilişkisel olmasını bekledik. Regresyon analizleri sonucunda, beklendiği şekilde, güçlü bir etnik kimlik ve Türk kültürünü sürdürme isteği gösteren Türk Belçikalılarda dindarlık da daha güçlüydü. Belçika kültürüne yönelim ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki gözlenmedi.

Özetle, dindarlığın göçmen, göç veren ve göç alan kültürler boyunca karşılaştırıldığı bu araştırmamızda, Türk Belçikalı gençlerin ailelerinden aktarılan dine güçlü bir şekilde bağlı olduklarını, artan dindarlığın toplulukçu kültürün devamlılığının ve etnik kimliğin bir parçası olduğunu, dindarlığın ana akım kültüre yönelime ise engel olmadığını saptadık.

Dindarlığın Nesillerarası Aktarımı: Etnik Gruplararası Karşılaştırma. Azınlıklarda dindarlığın nesillerarası aktarımında aileler ve etnik-dinsel topluluklar yakın kültürleşme ortamını oluştururlar. Nitekim ABD'deki etnik azınlıklarda birbirine sıkıca kenetlenmiş bir akrabalık ağı ve etnik topluluk içerisinde yaşayanların dini inanış ve geleneklerini çocuklarına daha güçlü bir şekilde aktardıkları bulunmuştur (Ebaugh ve Chafetz, 2000). Avrupa toplumları Amerikan toplumuna göre çok daha laik ve dindarlık bakımından daha heterojen olmasına karşın, Avrupa'daki göçmenlerin de etnik

topluluklarına sıkıca bağlı ve oldukça dindar oldukları saptanmıştır (van Tubergen ve Sindradottir, 2011). Buna karşın, dindarlığın göçmen ailelerde aktarımında rol oynayan süreçler ve bunun ana akıma yönelimle ilişkisi pek bilinmemektedir.

Aile içi kültürel aktarım, aile büyüklerinin hem çocuklarını arzulan özellikleri edinmeleri için uygun ortam ve ilişkilere yöneltmeleri gibi bilinçli, hem de kendi alışkanlıkları yoluyla onlara model olmaları gibi daha otomatik, örtük davranışları kapsamaktadır (Bornstein ve Güngör, 2013). Bu süreci dindarlık alanına uyarladığımızda, erken yaşta Kur'an kursuna devam etmek, sistematik bir din eğitimine maruz kalmanın yanı sıra ailenin ve çevrenin çocuğun dinî sosyalleşmesine verdiği önemi ima eder (King, Furrow ve Roth, 2002). Ana-babaların dinî pratikleri ise, örneğin babanın cami ziyareti, ait olunan topluluğun dinî yaşantısına dâhil olmanın ötesinde çocukta dinî davranışların yerleşmesi için sosyal model işlevi görmektedir. Dolayısıyla, ana-babası daha dindar olan ve erken yaşta kurumsal bir din eğitimi almış çocukların daha dindar olmaları beklenebilir. Topluluk düzeyinde ise, dinî bağ, inanış ve geleneklerin, birbirine sıkıca kenetlenmiş ve ortak kültürü sürdürmeye istekli göçmen topluluklarda daha güçlü aktarılması olasıdır.

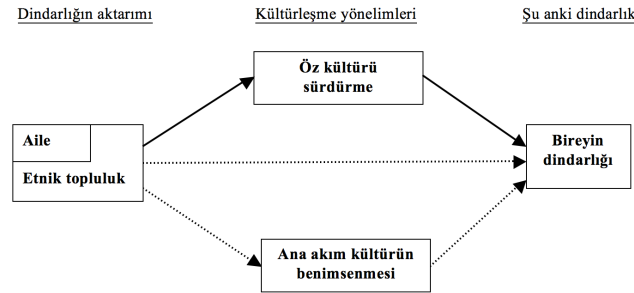
Avrupa'daki göç bağlamında, Türk ve Faslı toplumlar Müslüman nüfusun büyük kısmını oluşturmakta-

dırlar. Çoğunluğu Sünnî Müslüman olan bu gruplar için dinî gelenekleri kültürlerinin çok önem verdikleri bir yönünü oluşturmaktadır (Voas ve Fleischmann, 2012). Her iki grubun da göç tarihçesi misafir işçiliğe dayanır ve iki grup da mevcut yaşam koşulları ve ana akım toplumun bakış açısından hayli dezavantajlı bir konuma sahiptir. Bununla birlikte, Türk ve Faslı göçmen topluluklarında ikinci neslin kültürleşme koşulları birbirinden oldukça farklıdır: Türkiye’den gelenler Fas’tan gelenlere kıyasla kendi içlerinde daha sıkı bir bağlılık ve dayanışmanın yanı sıra daha güçlü düzeyde kültürel devamlılık göstermektedir (de Valk ve Liefbroer, 2007; Maliepaard ve Phalet, 2012). Ayrıca, Türk göçmen toplulukları Faslılardan daha çok etnik grup odaklı ekonomik girişimlerde bulunmakta, daha yoğun bir etnik örgütlenme göstermekte, etnik dillerini ve medyayı daha sık ve yaygın olarak kullanılmaktadırlar (Phalet ve Heath, 2010). Dolayısıyla, etnik bağ ve grup içi kontrolün daha güçlü olduğu Türk göçmen ailelerde, bu bağların görece zayıf olduğu Faslı göçmen ailelere oranla dindarlığın da yeni nesillere daha yoğun aktarılması beklenir.

Bu beklentileri test etmek amacıyla, çocuklukta dini sosyalleşmenin ikinci nesil Türk ve Fas asıllı Müslümanların yetişkinlikteki dindarlığını nasıl etkilediğini, dindarlığın aktarımının yakın kültürleşme ortamları olarak etnik topluluklar arasında nasıl farklılaştığını ve dindarlığın psikolojik kültürleşme yönelimleriyle ilişkisini araştırdık (Güngör, Fleischmann ve Phalet, 2011). Bu amaçla, uluslararası TIES “The Integration of the European Second Generation” (Avrupalı İkinci Neslin Entegrasyonu) projesi kapsamında Brüksel ve Anvers kentlerinde yaşayan ve kendilerini “Müslüman” olarak tanımlayan yaklaşık 900 Türk ve Fas asıllı Belçikalıdan elde edilen verileri (Swyngedouw, Phalet, Baysu, Vandezande ve Fleischmann, 2008) kullandık. Dindarlığın özdeşleşme, davranış ve inanç gibi farklı boyutları içerdiği ve insanların farklı boyutlarda farklı düzeyde dindarlık gösterebileceklerinden hareketle (Voas, 2007), ikinci neslin halihazırındaki dindarlığı kültürlerarası karşılaştırılabilirliği istatistiksel olarak kanıtlanmış 4 boyutlu bir ölçekle ölçüldü: Özdeşleşme (örn. “Müslüman olmam sıklıkla düşündüğün bir şeydir.”), ibadet (örn., namaz kılma sıklığı), yeme-içme pratikleri (örn., oruç tutma) ve inanç (örn., “Kuran’ın emrettiklerine harfiyen uymak gerekir.”). Aile içi açık ve örtülü dinsel aktarım yollarını ölçmek için, dinsel sosyalleşme geçmişe dönük sorular yardımıyla değerlendirildi: Katılımcının çocuklukta Kuran kursuna devam edip etmediği (açık aktarım) ve katılımcı çocukken babasının cami ziyaret sıklığı (örtülü aktarım). Ayrıca, iki boyutlu kültürleşme modeli ışığında, katılımcılardan kültürel kökenlerini sürdürmeyi ve Belçika kültürünü benimsemeyi ne derece önemsediklerini belirtmeleri istendi.

Türk ve Fas asıllı Belçikalılardan elde edilen verileri çok gruplu yapısal eşitlik modeli ile analiz ederek elde ettiğimiz bulgular nesillerarası aktarımla ilgili beklentilerimizi doğruladı: Her iki grupta da babaları daha sıklıkla cami ziyaretinde bulunmuş olan ve kendileri de çocukken Kuran kursuna devam etmiş kimselelerin mevcut dindarlık düzeyleri her boyutta daha yüksekti. Hem Kuran kursuna gitmiş olmak hem de babanın cami ziyareti dinî özdeşleşme düzeyi ve ibadet-pratik sıklığına katkıda bulunmuş olsa da, dinin gereklerini harfiyen yerine getirmek gerektiğine inanca katkı yapan tek faktör Kuran kursuna gitmiş olmaktı. Ayrıca, dindarlığın grup içi bağlılığı en yüksek topluluklarda en etkili aktarılacağına ilişkin beklentiyle tutarlı olarak, erken yaşta dinsel sosyalleşmenin Türk Belçikalıların dindarlığını Faslı Belçikalılarınınkinden daha güçlü bir şekilde yordadığı bulundu. Dindarlığın nesiller arası aktarımının Türk göçmen ailelerde Faslı ailelerdekine göre daha güçlü olduğuna ilişkin bu bulgular, Hollanda’da bu iki göçmen gruptan ana-baba ve çocuklarından toplanan verilerle de tekrarlandı (Maliepaard ve Lubbers, 2013).

Kültürleşme yönelimlerinin ikinci neslin dindarlığındaki rolünü incelemek için, çok gruplu yapısal eşitlik modelleri katılımcıların kültürleşme yönelimleri de dahil edilerek tekrarlandı. Beklendiği gibi, bulgular kültürleşme yönelimlerinin olası rolüne ilişkin güçlü bir destek sundu. Şekil 2’de özetlendiği üzere, hem babanın cami ziyaret sıklığının hem de çocuklukta din eğitiminin ikinci neslin öz kültüre yönelimini güçlendirdiği, bunun da ikinci neslin yetişkinlikteki dindarlığını pekiştirdiği bulundu. Dahası, çocukluk yaşantılarının mevcut dindarlığı tamamen kültürel yönelimler yoluyla yordadığı gözlemlendi. Katılımcıların mevcut ibadet sıklığı ile babalarının cami ziyaret sıklığı arasında doğrudan ilişkinin aracı değişkenler analizlere dahil edildikten sonra bile anlamlı olması ana-baba davranışlarının model olma yoluyla gelecek nesillerin davranış ve rutinlerini etkilemeye devam ettiğine işaret etti. Son olarak, ana akım kültüre yönelim dindarlığın aktarımını etkilemedi. Bu bulguya tek istisna, Türk Belçikalıların Kuran kursuna devam etmiş olmalarının Belçika kültürüne yönelimlerini olumsuz yönde etkilediğini gösteren ilişkiydi. Bu zayıf ama anlamlı korelasyon, Avrupalı ikinci nesil Türk gençlerde yüksek düzeyde dinî bağlılığın ana akım kültüre düşük düzeyde bağlılıkla ilişkili olduğu yönündeki geçmiş bulgularla tutarlıydı (Martinoviç ve Verkuyten, 2012; Verkuyten ve Yıldız, 2007). Bununla birlikte genel olarak, dindarlığın asıl kültürel devamlılıkla ilişkili olduğu, ana akım kültürel yönelimi güçlü bir şekilde etkilemediği görüldü. Bu bulgular dindarlık alanında kültürleşmenin toplulukçu öz kültürün sürdürülmesindeki önemli rolüne işaret eden önceki çalışmaya önemli bir destektir.

Şekil 2. Avrupalı Müslüman Ailelerde ve Etnik Topluluklarda Dindarlığın Kültürleşme Yönelimleri Yoluyla Aktarımı

Not. Düz oklar güçlü ve genel ilişkileri (Türk ve Faslı Belçikalılar), aralıklı oklar ise zayıf ve kültüre özgü ilişkileri göstermektedir (yalnızca Türk Belçikalılar).

Sonuç

Avrupa'daki Türk asıllı gençler için sosyalleşme hedefleri ve pratikleri açısından oldukça farklı olan kültürel ortamlara girip çıkmak günlük hayatın bir parçasıdır. Çokkültürlülüğe yönelik kaygıların ve göçmenlere yönelik düşmanlığın arttığı bir sosyo-politik iklimde, bu gençlerin geleneksel toplumcu öz kültürleriyle bireyin bağımsızlığına odaklı ana akım kültür arasında nasıl bir köprü kurdukları ve entegrasyonun onlar için anlamına odaklanan bu çalışmada iki soruya yanıt arandı: Batı Avrupalılarla Türk göçmenlerin entegrasyona bakış açıları ne derece örtüşmektedir? Türk göçmen ailelerde geleneksel kültürün değerler sistemini ve davranış örüntülerini sürdürmenin ikinci kuşağın psikolojik entegrasyonuna etkisi nasıldır?

İlk soruya yanıt bulmak amacıyla gözden geçirilen yazın pek çok Batı Avrupalının göçmenleri Avrupa kültürüne tehdit olarak algıladıklarını, bu tehdit algısının da çoğunluğun ve göçmenlerin kültürlerinin birbirleriyle uzlaşmazlığı yönündeki yaygın kaniyle bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Batı Avrupalıların, kendi kültürleriyle göçmenlerin kültürlerine kategorik olarak yaklaştıkları, yani, öz kültürlerine güçlü bir bağlılık gösteren göçmenlerin ana akım kültürü reddetme eğiliminde olduklarına inandıkları anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, ana akım toplumların göçmenlerin asimilasyonunu (özellikle kamusal alanda) entegrasyona yeğledikleri gözlenmiştir. Dolayısıyla, Avrupa kamuoyunda Avrupa toplumuyla bütünleşmek asimilasyonla eş anlamlıdır. Türkiye'den Avrupa'ya göç etmiş ve yerleşmiş kişiler açısından ise Avrupa'yla bütünleşmenin öz kültürden vazgeçme anlamına gelmediği saptanmıştır: Türk göçmenler, çift boyutlu kültürleşme kuramı ile tutarlı olarak

(Berry, 2001; 2013), entegrasyonu hem öz kültürü sürdürürken ana akım kültürle temas olarak deneyimlemekte, hem de bu çiftkültürlü yönelimi asimilasyona tercih etmektedirler.

Avrupalı toplumun ve Türk göçmenlerin entegrasyona yönelik farklı bakış açıları temelinde, makalenin ikinci amacına olarak derlenen araştırmaları-mız, geleneksel ve modern değerlerin aynı kültürel ortamda ve aynı kişilerde bir arada bulunabileceğine, kültürel kökene yapılan vurgunun farklı bir dünya görüşü ve yaşam tarzı içeren yeni bir kültürü reddetmek demek olmadığına ilişkin bulgular sunmuştur (Güngör, 2007; Güngör ve ark., 2011; 2012). Dahası, bu çiftkültürlü yönelim, hem aile ve etnik topluluk hem de bunların ötesindeki çevrenin taleplerine uyum sağlama kapasitesi içerdiğinden, sosyo-kültürel beceri ve stresle başa çıkmada avantajlı bir durum olarak görünmüştür (Güngör, 2007).

Geleneksel aile örüntülerinin devam ettiği göç ortamında (örn., otoriter ana-babalık), Avrupalı Türk gençlerde itaatkarlık ve anne-babalarının dinine güçlü bağlılık öncelikle ana-babalarının kültürünü devam ettirmek isteği ile ilişkili bulunmuştur (Güngör, 2008; Güngör ve ark., 2011; 2012). Geleneksel değer ve davranışlara yönelik sosyalleşme çocuklukta dinsel öğretimden geçmiş olmak dışında ana akım kültürle kaynaşma isteğini keltiriyor görünmektedir. Bu durum, kültürleşme açısından, göçmen çocuklarının özel yaşamlarında ve kendilerini algılayışta geleneksel aileye özgü özellikleri sürdürürken ana akım kültürü benimsemelerinin de mümkün olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, dindarlık, göç ortamında geleneklere atfedilen değer ve itaatkarlıkla daha sıkı bir ilişki gösterirken, öz yönelim gibi bireyci değerlerle daha az çelişki göstermektedir (Güngör ve ark., 2011).

Birbirine sıkı bağlarla bağlı olan Türk göçmen ailelerde ibadet sıklığının ikinci nesilde azalsa da dinî özdeşleşme boyutunun güçlü kaldığını gösteren bulgularla birlikte düşünüldüğünde (Maliepaard, Lubbers ve Gijssberts, 2010), dindarlığın geleneksel anlamında modern bireysel değerleri de kapsayacak şekilde bir değişim olduğundan sözedilebilir.

İkinci nesil açısından entegrasyon hem arzu edilir hem de mümkün görünürken, entegrasyonu zorlaştıran ve onun psiko-sosyal avantajlarından olabildiğince faydalanmayı engelleyen pek çok faktörün iş başında olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle, kültürleşme kuramı çiftkültürlülük içeren entegrasyonu mümkün görmekle ve göçmenler ve aileleriyle yapılan çalışmalar da bunu desteklemekle birlikte, Avrupa toplumu açısından, asimilasyonla karşılaştırıldığında entegrasyon ilk tercih değildir ya da kolaylıkla mümkün bir durum olarak görünmemektedir. Bu da demektir ki, farklı kültürlerin psikolojik düzeyde entegrasyonu kuramsal olarak mümkün olsa da, pratikte, psikolojik entegrasyon ana akım toplumun azınlıklara bakış açısından ziyade göçmenlerin yaşantı ve tercihlerini yansıtmaktadır. Gruplararası ilişkilerin uyumlu ya da çatışmacı olmasının evsahibi toplumla göçmenlerin kültürleşme tercihleri arasındaki uyuşmaya bağlı olduğunu gösteren araştırmalar vardır (örn., Bourhis ve ark., 1997). Dolayısıyla, Avrupalılar arasında farklı kültürlerin birbiriyle bağdaşmaz olduğu görüşü, ikinci kuşak (ve hatta sayıları giderek çoğalan üçüncü kuşak) Avrupalı Türklerin içinde yaşadıkları toplumla sağlam bir köprü kurmalarını zorlaştıran önemli bir etken olarak görünmektedir.

Uygulamalara Öneriler

Bu derlemede taranan ve özetlenen araştırmalar entegrasyonun Batı Avrupalı ana akım toplum ve göçmenler arasında farklı bir anlam taşıdığını göstermiştir. Batı Avrupa'nın tümüne yayılmış ve yerleştikleri ülkelerde kültürel çeşitliliğin önemli bir aktörü durumuna gelmiş olan Türk asıllı azınlıkların topluma entegrasyonu ile ilgili çalışmalar geliştiren ve yürüten kurumların öncelikle bu anlam farkından haberdar olması gerekmektedir. Göçmenlerin gelenekselliğinin ana akım toplumdan ayrılma, ana akım kültürü benimsemenin de mutlaka asimilasyon anlamına gelmediğinin, çiftkültürlülük içeren entegrasyonun Türk göçmenler ve aileleri açısından hem mümkün hem de tercih edilir olduğunun anlaşılması için araştırmacı ve program geliştiricilerin işbirliği önemlidir. Çoğunluk ve azınlığı oluşturan grupların gerek topluluk düzeyinde gerek bireysel olarak olumlu temasını teşvik eden ortamlar hazırlanması kültürel çeşitliliğe açıklığı ve entegrasyona yönelik kültürleşmeyi kolaylaştıran önemli bir etmendir (Petitgrew ve Tropp, 2006; van Acker ve Vanbeselaere, 2012). Ana akım toplum açısından düşük

düzeyde temasa katkıda bulunan en önemli faktör kültürlerin farklılığı ve kültürel tehdit algısıdır (van Acker ve Vanbeselaere, 2011). Göçmenlere yönelik önyargı ve ayrımcılığın çokkültürlülüğe daha kapalı ve asimilasyon politikası güden ülkelerde daha yaygın olduğu da göz önüne alındığında (Guimond ve ark., 2013), gruplararası olumsuz ilişkilerin ayrımcılık algısını pekiştirerek Avrupalı Türklerin ana akım toplumla temasını ve dolayısıyla entegrasyonunu olumsuz etkilediği açıktır (Güngör ve Bornstein, 2009).

Göçmenlerle ana akım toplum arasındaki temel çatışmalardan biri de dinin ve dindarlığın anlamı ekşeninde dönmektedir. Bu makalede özetlenen araştırmalar göçmenler arasında güçlü dindarlığın özellikle ve öncelikle toplulukçu öz kültüre bağlılıkla ilgili olduğuna, dindarlıkla Batıların önem verdiği bireyci değerlerin pekala bağdaştırılabildiğine işaret etmektedir. Bu da dindarlıkla modern değerlerin çeliştiğine, dindarlığın entegrasyonu zorlaştırdığına yönelik yaygın söylemlerin gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ancak, güçlü bir dindarlıkla başarı değerine atfedilen önem arasında sadece göçmen grupta gözlenen görece olumsuz ilişki (Güngör ve ark., 2012) bireysel başarı odaklı ana akım kültüre dolaylı da olsa bir direnç göstergesi olabilir. Köken ülkedeki Türkler arasında daha dindar olanların bireysel başarıya daha önem atfetmesiyle karşıtlık gösteren bu bulgu toplumun kıyasına itilen düşük statülü azınlık üyelerinin sosyal olarak değersizleştirilen etnik kimlik ve kültürlerine daha sıkı sarıldıklarını, bunun da ayrılma stratejisi olasılığını artırdığını gösteren bulgularla tutarlıdır (Barreto ve Ellemers, 2003). Bu bulgular ışığında, göçmen çocukların okul uyumlarını kolaylaştırmaya yönelik programların dindarlığın düşük statülü azınlık ortamındaki işlevine duyarlı olmaları gerekmektedir.

Göçmenler açısından, eğitim düzeyindeki farklılıklar ve ana akım dilde yetersizlik gibi sosyo-ekonomik etmenler bu ayrışmayı daha da pekiştirebilmektedir (Lancee ve Seibel, basımda). İş ve eğitim gibi alanlarda göçmen ailelerin toplumla bütünleşmelerinde kurumsal düzenlemelerin yetersizliği, açık ya da örtülü ayrımcılığa maruz kalmak göçmen topluluklarda sınıflar arası geçişi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, bir yandan Türk göçmen ailelerin ve çocuklarının sosyo-ekonomik dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına yönelik yapısal düzenlemeler, diğer yandan kültürel çeşitliliğe açıklık ve temasa katkıda bulunacak girişimler ikinci kuşağın arzuladığı ve kuramsal olarak da mümkün görünen psikolojik entegrasyonun içsel çelişki ve gruplararası çatışma içermeksizin uygulanmasını da kolaylaştıracaktır. Göçmen ve azınlıklara yönelik politika ve uygulamaları planlayanların, bu süreçte, psikoloji araştırmalarının ortaya koyduğu sistematik bilgi birikiminden en etkili ve verimli şekilde yararlanmaları gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alba, R. ve Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and the new immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Arends-Tóth, J. ve van de Vijver, F. J. R. (2003). Multiculturalism and acculturation: Views of Dutch and Turkish-Dutch. *European Journal of Social Psychology*, 33, 249-266.
- Arends-Tóth, J. ve van de Vijver, F. J. R. (2004). Domains and dimensions in acculturation: Implicit theories of Turkish-Dutch. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 19-35.
- Ataca, B. ve Berry, J. W. (2002). Sociocultural, psychological and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37, 13-26.
- Barreto, M. ve Ellemers, N. (2003). The effects of being categorized: The interplay between internal and external social identities. W. Stroebe ve M. Hewstone, (Ed.), *European review of social psychology* (Cilt: 14) içinde (139-170). East Sussex: Psychology Press.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57, 615-631.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. D. Sam ve J. W. Berry, (Ed.), *Acculturation psychology* içinde (27-42). Cambridge: Cambridge Un. Press.
- Berry, J. W. (2008). Globalisation and acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 328-336.
- Berry, J. W. (2013). Kültürel açıdan çoğulcu toplumlarda bir arada yaşamak: Kültürleşme ve çokkültürlülüğü anlamak ve yönetmek. S. Bekman ve A. Aksu-Koç, (Ed.), *İnsan gelişimi, aile ve kültür: Farklı bakış açıları* içinde (275-288). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. ve Vedder, P. (2006). *Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity and adaptation across national contexts*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Berry, J. W. ve Sabatier, C. (2010). Acculturation, discrimination, and adaptation among second generation immigrant youth in Montreal and Paris. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, 191-207.
- Birman, D. ve Trickett, E. J. (2001). Cultural transitions in first-generation immigrants: Acculturation of Soviet Jewish refugee adolescents and parents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 456-477.
- Bornstein, M. H. ve Güngör, D. (2013). Gelişim biliminin kültür ve çocuk bakımına düzenleyici prensipler ve süreçler açısından katkısı. S. Bekman ve A. Aksu-Koç, (Ed.), *İnsan gelişimi, aile ve kültür: Farklı bakış açıları* içinde (113-131). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bourhis, R. Y., Moïse, L. C., Perreault, S. ve Senécal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, 32, 369-386.
- Cesari, J. (Ed.) (2005). Special issue on mosque conflicts in European cities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31, 1015-1179.
- de Valk, H. ve Liefbroer, A. (2007). Parental influence on union formation preferences among Turkish, Moroccan, and Dutch adolescents in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(4), 487-505.
- Deater-Deckard, K., Lansford, J. E., Patrick, S., Alampay, L. P., Sorbring, E. ve ark. (2011). The association between parental warmth and control in thirteen cultural groups. *Journal of Family Psychology*, 25, 790-794.
- Demes, K. A. ve Geeraert, N. (2014). Measures matter scales for adaptation, cultural distance, and acculturation orientation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(1), 91-109.
- Dovidio, J. F. (2000). On the nature of contemporary prejudice: The third wave. *Journal of Social Issues*, 57, 829-849.
- Ebaugh, H. R. ve Chafetz, J. S. (2000). *Religion and the new immigrants. Continuities and adaptations in immigrant congregations*. Walnut Creek (CA): AltaMira.
- Foner, N. ve Alba, R. (2008). Immigrant religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or barrier to inclusion? *International Migration Review*, 42, 360-392.
- Fulgini, A. J., Tseng, V. ve Lam, M. (1999). Attitudes toward family obligations among American adolescents with Asian, Latin American, and European backgrounds. *Child Development*, 70, 1030-1044.
- Guimond, S., Crisp, R. J., DeOliveira, P., Kamiejski, R., Nour, K. ve ark. (2013). Diversity policy, social dominance, and intergroup relations: Predicting prejudice in changing social and political contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 941-958.
- Güngör, D. (2007). The interplay between values, acculturation and adaptation: A study on Turkish-Belgian adolescents. *International Journal of Psychology*, 42(6), 380-392.
- Güngör, D. (2008). The meaning of parental control in migrant, sending, and host communities: Adaptation or persistence? *Applied Psychology: An International Review*, 57(3), 397-416.
- Güngör, D. ve Bornstein, M. H. (2009). Gender, development, values, adaptation, and discrimination in acculturating adolescents. *Sex Roles: A Journal of Research*, 60(7), 537-548.
- Güngör, D., Bornstein, M. ve Phalet, K. (2012). Religiosity, values, and acculturation: A study of Turkish, Turkish-Belgian, and Belgian adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 36(5), 367-373.
- Güngör, D., Fleischmann, F. ve Phalet, K. (2011). Religious identification, beliefs, and practices among Turkish Belgian and Moroccan Belgian Muslims: Intergenerational continuity and acculturative change. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 1356-1374.
- Güngör, D., Phalet, K. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). Self, values, and acculturation among Turkish Belgians: Cultural continuity or adaptation? A. İcduygu, D. Yüksek ve D. B. Aksel, (Ed.), *Migration around Turkey: Old phenomena, new research* içinde (357-400). İstanbul: The Isis Press.
- İmamoğlu, E. O. (2003). Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129, 367-402.
- Jacob, K. ve Kalter, F. (2013). Intergenerational change in religious salience among immigrant families in four European countries. *International Migration*, 51, 38-56.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(37), 36-43.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development: Theory and application* (2. baskı). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Autonomous-related self and competence. A. S. Masten, K. Liebkind ve D. J. Hernandez, (Ed.), *Realizing the potential of immigrant youth* içinde (281-306). Cambridge: Cambridge University Press.
- King, P. E., Furrow, J. L. ve Roth, N. H. (2002). The influence of family and peers on adolescent religiousness. *The Jour-*

- nal of Psychology and Christianity*, 21, 109-120.
- Knafo, A. ve Schwartz, S. H. (2001). Value socialization in families of Israeli-born and Soviet-born adolescents in Israel. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 213-228.
- Kwak, K. (2003). Adolescents and their parents: A review of intergenerational family relations for immigrant and non-immigrant families. *Human Development*, 45, 115-136.
- Lancee, B. ve Seibel, V. (2014). Does rural origin affect immigrants' contact with natives? A study of Turks in six European countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40, 1331-1353.
- Lansford, J., Deater-Deckard, K. K. ve Bornstein, M. H. (Ed.) (2007). *Immigrant families in contemporary society*. New York: Guilford.
- Liebkind, K. ve Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Acculturation and psychological well-being among immigrant adolescents in Finland. A comparative study of adolescents from different cultural backgrounds. *Journal of Adolescent Research*, 15(4), 446-469.
- Maliepaard, M., Gijbbers, M. ve Lubbers, M. (2012). Reaching the limits of secularization? Turkish- and Moroccan-Dutch Muslims in the Netherlands 1998-2006. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(2), 359-367.
- Maliepaard, M. ve Lubbers, M. (2013). Parental religious transmission after migration: The case of Dutch Muslims. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39, 425-442.
- Maliepaard, M., Lubbers, M. ve Gijbbers, M. (2010). Generational differences in ethnic and religious attachment and their interrelation. A study among Muslim minorities in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 33(3), 451-472.
- Maliepaard, M. ve Phalet, K. (2012). Social integration and religious identity expression among Dutch Muslims: The role of minority and majority group contact. *Social Psychology Quarterly*, 75(2), 131-148.
- Markus, H. R., Mullally, P. ve Kitayama, S. (1997). Selfways: Diversity in modes of cultural participation. U. Neisser ve D. Jopling, (Ed.), *The conceptual self in context: Culture, experience, self-understanding* içinde (13-61). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Nauck, B. (2001). Intercultural contact and intergenerational transmission in immigrant families. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 320-331.
- Ogbu, J. U. (1993). Differences in cultural frame of reference. *International Journal of Behavioral Development*, 16(3), 483-506.
- Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.
- Pew Research Centre (2011). *Muslim-Western tensions persist*. <http://www.pewglobal.org/2011/07/21/chapter-2-how-muslims-and-westerners-view-each-other/> adresinden alındı.
- Phalet K., Andriessen I. ve Lens W. (2004). How future goals enhance motivation and learning multicultural classrooms. *Educational Psychology Review*, 16, 59-89.
- Phalet, K. ve Güngör, D. (2013). Türk göçmen ailelerde kültürel süreklilik ve süreksizlik: Aile Değişim Modeli'nin genişletilmesi. S. Bekman ve A. Aksu-Koç, (Ed.), *İnsan gelişimi, aile ve kültür: Farklı bakış açıları* içinde (289-310). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Phalet, K. ve Heath, A. (2010). From ethnic boundaries to ethnic penalties: Urban Economies and the Turkish second generation. *American Behavioral Scientist*, 53(11), 1824-1850.
- Phalet, K. ve Kopic, A. (2006). Acculturation in European societies. D. L. Sam ve J. W. Berry, (Ed.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* içinde (331-348). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Phalet, K. ve Schönplflug, U. (2001). Intergenerational transmission of collectivism and achievement values in two acculturating contexts. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 186-210.
- Phinney, J. S. ve Flores, J. (2002). Unpacking' acculturation: Aspects of acculturation as predictors of traditional sex-role attitudes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 320-331.
- Phinney, J. S. ve Ong, A. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54, 271-281.
- Redfield, R., Linton, R. ve Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38, 149-152.
- Reijerse, A., van Acker, K., Vanbeselaere, N., Phalet, K. ve Duriez, B. (2013). Beyond the ethnic-civic dichotomy: Cultural citizenship as a new way of excluding immigrants. *Political Psychology*, 34, 611-630.
- Rohman, A., Florack, A. ve Piontkowski, U. (2006). The role of discordant acculturation attitudes in perceived threat: An analysis of host and immigrant attitudes in Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 683-702.
- Sam, D. L. ve Berry, J. W. (2010). Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science*, 5, 472-481.
- Sam, D. L. ve Oppedal, B. (2002). Acculturation as a developmental pathway. W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes ve D. N. Sattler, (Ed.), *Online readings in psychology and culture* (8. Kısım, 6. Bölüm) içinde. Washington USA: Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University.
- Saroglou, V., Delpierre, V. ve Dernelle, R. (2004). Values and religiosity: A meta-analysis of studies using Schwartz's model. *Personality and Individual Differences*, 37, 721-734.
- Schönplflug, U. (2001). Intergenerational transmission of values: The role of transmission belts. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 174-185.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. Zanna, (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Cilt: 25) içinde (1-65). Orlando, FL: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2003). *A proposal for measuring value orientations across nations*. [http://www.europeansocialsurvey.org/adresinden alındı](http://www.europeansocialsurvey.org/adresinden%20alindi).
- Schwartz, S. H. ve Huisman, S. (1995). Value priorities and religiosity in four western religions. *Social Psychology Quarterly*, 58(2), 88-107.
- Snauwaert, B., Soenens, B., Vanbeselaere, N. ve Boen, F. (2003). When integration does not necessarily imply integration: Different conceptualization of acculturation orientations lead to different classifications. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34, 231-239.
- Sniderman, P. M. ve Hagendoorn, L. (2007). *When ways of life collide. Multiculturalism and its discontents in the Netherlands*. Princeton: Princeton University Press.
- Swyngedouw, M., Phalet, K., Baysu, G., Vandezande, V. ve Fleischmann, F. (2008). *Technical report TIES 2007-2008 Belgium - extended: Trajectories and experiences*

- of Turkish, Moroccan and native Belgians in Antwerp and Brussels. Leuven: CeSo/CSCP.
- van Acker, K. ve Vanbeselaere, N. (2011). Bringing together acculturation theory and intergroup contact theory: Predictors of Flemings' expectations of Turks' acculturation behavior. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, 334-345.
- van Acker, K. ve Vanbeselaere, N. (2012). Heritage culture maintenance precludes host culture adoption and vice versa: Flemings' perceptions of Turks' acculturation behavior. *Group Processes ve Intergroup Relations*, 15, 133-145.
- van de Vijver, F. J. R. ve Phalet, K. (2004). Assessment in multicultural groups: The role of acculturation. *Applied Psychology: An International Review*, 53, 215-236.
- van Oudenhoven, J. P., Prins, K. ve Buunk, B. (1998). Attitudes of minority and majority members towards adaptation of immigrants. *European Journal of Social Psychology*, 28, 995-1013.
- van Tubergen, F. ve Sindradottir, J. Í. (2011). The religiosity of immigrants in Europe: A cross-national study. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 50(2), 272-288.
- Vedder, P. (2005). Language, ethnic identity, and the adaptation of immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Adolescent Research*, 20, 396-416.
- Verkuyten, M. (2001). Global self-esteem, ethnic self-esteem, and family integrity: Turkish and dutch early adolescents in the Netherlands. *International Journal of Behavioral Development*, 25(4), 357-366.
- Verkuyten, M. ve Martinovic, B. (2012). Social identity complexity and immigrants' attitude toward the host nation: The intersection of ethnic and religious group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1165-1177.
- Verkuyten, M. ve Yıldız, A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1448-1462.
- Voas, D. (2007). Surveys of behavior, beliefs, and affiliation. J. Beckford ve N. J. Demerath, (Ed.), *Handbook of the sociology of religion* içinde (128-150). London: Sage.
- Voas, D. ve Fleischmann, F. (2012). Islam moves West: Religious change in the first and second generation. *Annual Review of Sociology*, 38, 525-545.
- Ward, C. ve Kennedy, A. (1994). Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociocultural competence during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations*, 18(3), 329-343.
- Ward, C. ve Kus, L. (2012). Back to and beyond Berry's basics: The conceptualization, operationalization and classification of acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 36, 472-485.
- Weaver, M. (2010, Ekim 11). Angela Merkel: German multiculturalism has "utterly failed". *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/world/2010/oct/17/angela-merkel-german-multiculturalism-failed> adresinden alındı.
- Ysseldyk, R., Matheson, K. ve Anisman, H. (2010). Religiosity as identity: toward an understanding of religion from a social identity perspective. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 60-71.

Summary

Psychological Integration and Adaptation of the Second-Generation European Turks: A Comparative Review from the Perspective of Bi-dimensional Acculturation

Derya Güngör
University of Leuven

Turkish immigrant families across Western Europe tend to maintain strong family ties and conformity values associated with their traditional culture of origin (Nauck, 2001; Phalet & Güngör, 2013). As they enter school and work life, the children of these families begin to engage in the value systems of the mainstream society which prioritize personal goals and needs. In the face of persistent cultural continuity in immigrant families, Western societies have difficulties in coping with increasing ethnic and religious diversity. Especially in the aftermath of 9/11 event, public hostility has escalated towards Muslim immigrants and their children in Western Europe (Pew Research Centre, 2011). Against the backdrop of tense intergroup relations and heated public debates on multicultural policies and the integration of Muslim immigrants in Western Europe, how do second generation Turkish immigrants bridge different cultural worlds? The aim of the present article is to address this question from the perspective of a bi-dimensional acculturation model that conceptualizes integration in terms of dual cultural orientations. Specifically, the article builds on two sections addressing the following sub-questions: (1) Do the European mainstream folk and Turkish immigrants share the same idea about the integration of Turkish immigrants? (2) What does it mean for the adolescents and adult children of Turkish immigrants to be strongly attached to the culture of origin in terms of their acculturation towards integration. The first section presents an integrative review of the literature on the perspectives of European majority and immigrant groups to immigrants' integration. The second section presents a summary of findings from our recent comparative research program on the integration of the second generation. Here the focus is on cultural continuity regarding the meaning of parental authority, self-concept and religiosity as part of the traditional background culture.

Acculturation: Conditions, Orientations, and Outcomes

Acculturation refers to the process of psychological change following sustained cross-cultural contact. This process involves acculturation orientations and outcomes in relation to the conditions in which acculturation takes place. Acculturation orientations of immigrants are examined based on their answers to these two key questions (Berry, 2001): "To what extent is it important for me to maintain my culture of origin?" and "To what extent is it important for me to have contact with the members or adopt the values of the majority culture?". *Integration* implies combined orientations towards the heritage culture and new culture, and as such, it differs from *Assimilation*, which implies adopting the mainstream values at the expense of the ties with the culture of origin, and *Separation*, which implies maintaining strong ties with the culture of origin with limited or no involvement in the mainstream culture.

According to the acculturation theory, integration strategy improves bicultural competence, thus is most adaptive for acculturation outcomes, including psychological health (e.g., subjective well-being) and socio-cultural adaptation (e.g., school engagement) (Berry, Phinney, Sam, & Vedder, 2006). However, the likelihood and outcomes of integration depend on the acculturation conditions. For example, in countries where multicultural policies are in effect, discrimination is low, and intercultural relationships are smooth, integration is a more readily adopted acculturation strategy by immigrants than in countries where immigrants are under public scrutiny, they are less welcomed, and intercultural relations are tense (Bourhis, Moïse, Perreault, & Sénécal, 1997). Therefore, it is of crucial importance to understand the acculturation conditions of Turkish younger generations in terms of the degree of similarity between

the attitudes of the European majority towards the integration of Turkish immigrants.

Acculturation Conditions of the Second Generation European Turks

Traditional Family in a Modern Society

The pioneers of Turkish migration have found themselves in an alien socio-cultural environment in Western Europe. The distance between the culture of origin and mainstream culture can best be understood from Kağıtçıbaşı's (1996; 2007) typology of Western and non-Western family models, which differ in their emphasis on independence vs. interdependence in intergenerational relationships. A traditional Turkish family, which is of rural origin and has low socioeconomic status, is organized around intergenerational solidarity and material interdependence for the sake of family welfare. Strict parental role division, characterized by a firm, authoritarian father coupled with a warm, indulgent mother, serves to instill conformity, loyalty and relatedness to the family in the child, who would later take care of other members of the family, especially the aged parents. By contrast, the family model in the affluent and highly industrialized Western societies emphasizes individualistic values such as independence and self-direction, because these characteristics help children to go ahead in an increasingly competitive and unfamiliar world. Therefore, parent-child relationships are more egalitarian, roles are more negotiable, and child-rearing is more autonomy-oriented in Western families than in traditional families in the rest of the world.

For many West Europeans, strong loyalty of Turkish immigrant families to their culture of origin complicates the integration of immigrants' children with the mainstream culture (Reijerse, van Acker, Vanbeselaere, Phalet, & Duriez, 2013). Inherent in this perception is the assumption that the collectivist culture of Turkish immigrants who are also highly religious is irreconcilable with the individualistic and historically Christian yet increasingly secularized West European culture (van Acker & Vanbeselaere, 2012). In light of the cultural differences in family models and of shared representations among native Europeans regarding the incompatibility of majority and minority cultures, how do European majority and the minority groups of Turkish-origin perceive and experience integration?

Integration or Assimilation: Conflicting Perspectives of the European Majority and Immigrants to the Integration of Immigrants

Many acculturation researchers have found that Europeans tend to perceive immigrants' heritage culture

maintenance and mainstream culture adoption as mutually exclusive orientations; integration of the two is almost unconceivable. For example, van Oudenhoven, Prins, and Buunk (1998) found that Dutch people tend to favor Turkish- and Moroccan-Dutch immigrants assimilated over those who are integrative in their acculturation. However, the same study has shown that integration of heritage and mainstream cultures is not only possible but also the most preferable strategy by the immigrants. More specifically, while Dutch people perceived immigrants have separated from the mainstream culture, most Turkish- and Moroccan Dutch participants identified themselves as integrative in their acculturation. Such asymmetrical perceptions and preferences between Europeans and European Turks have been documented by other studies across Europe, for instance in Germany (Rohman, Florack, & Piontkowski, 2006) and Belgium (Snauwaert, Soenens, Vanbeselaere, & Boen, 2003; van Acker & Vanbeselaere, 2012). Similarly, we found that second generation Turkish Belgians had a strong desire to maintain their parental culture, but this was independent of their desire to be involved in the mainstream culture (Güngör, 2008; Güngör, Bornstein, & Phalet, 2012; Güngör, Fleischmann, & Phalet, 2011).

If integration is both likely and favorable by Turkish immigrants, the next critical question is how the second generation, who face the task of developing bicultural competence, experience traditional meanings and practices prevailing in their family and ethnic community? The next section addresses this question.

Cultural Continuity and Integration in the Second Generation

The second section of this article focuses on the implications of the second generation's strong attachment to the parental culture for their integrative acculturation. A three-culture study comparing the perceptions of parental authoritarian control across Turkish Belgian, Turkish (Turkey) and Belgian adolescents (Flanders) has confirmed that traditional family style (i.e., high authoritarian parental control coupled with high parental warmth) is still a norm in migration context (Güngör, 2008). It follows that the second generation youth is most likely to develop a conformist self associated with the traditional family model. Does conformity impair integration of the second generation as they participate in a mainstream culture where an autonomous and separated self is valued and promoted?

Relational Self and Integration

In a study of about 300 Turkish Belgian adolescents, I investigated the implications of understanding self as high in conformity and separateness for accul-

turation orientations and adaptation outcomes (Güngör, 2007). The Structural Equation Model confirmed the mediating role of acculturation orientations between self and adaptation: On the one hand, Turkish Belgians who scored higher on conformity (e.g., “I prefer to accept societal values without questioning them.”), as assessed by some items adapted from İmamoglu’s self-construal scale (2003), were more motivated to maintain their culture of origin and to involve in the networks of this culture, which in turn facilitated their coping with acculturative stress. This finding is in line with past studies in which a strong ethnic identity and conformity to parents were related to high self-esteem and mental health in European Turkish youth (e.g., Liebkind & Jasinskaja-Lahti, 2000; Verkuyten, 2001). On the other hand, adolescents who scored higher on separateness (e.g., “I believe that strong emotional ties amongst people would hinder rather than support them.”) were more strongly motivated to adopt the mainstream culture, which in turn enhanced their school engagement and sense of fit with the mainstream culture. Thus, culturally-relevant aspects of the self seem to facilitate fit in different cultural contexts, by increasing optimal adaptation. However, a high level of separateness was also related to increased stress among these adolescents. Taken together with the finding that acculturation towards heritage and mainstream cultures were orthogonal dimensions, the latter finding suggests that integration is a likely yet stressful experience for the adolescent children of Turkish immigrants.

Religiosity and Integration

As European societies become more diverse, increased research attention has been devoted to the religious vitality of Muslim minorities in highly secularized European societies. However, psychological aspects of religious diversity have so far received limited attention. Psychological acculturation studies have shown the key role of immigrant families as a primary socialization context where the heritage culture is passed on to the next generation (Nauck, 2001; Phalet & Schönplflug, 2001). In parallel, several studies have documented the critical role of parents and childhood in the socialization of religion (King, Furrow, & Roth, 2002). Little is known, however, about the socialization of religion in the children of Muslim immigrants and how religiosity affects their integration in European societies, where their family and mainstream contexts show a stark contrast in their religious orientations. Yet, religion often plays a central role in the lives of immigrant families as a source of social support and psychological strength and constitutes an important value domain, also in successive generations (Phalet & Kosic, 2006; Ysseldik, Matheson, & Anisman, 2010). Bringing insights from psychological research on cultural transmission and acculturation into

the domain of religion, we addressed the understudied religious dimension of acculturation in Turkish Belgian adolescents (Güngör et al., 2012). Turkish Belgian adolescents’ religiosity was compared with those of same ages in Turkey and in Belgium ($N \cong 700$), and it was related to their cultural values, acculturation orientations, and ethnic identification. Belgian adolescents showed lower and declining religiosity with age whereas Turkish and Turkish Belgian adolescents were more religious regardless of age. Notably, religiosity was accentuated in Turkish Belgian adolescents as compared with Turkish adolescents in Turkey. Strong religious attachment was associated with interdependence values, enhanced heritage culture maintenance and ethnic identification in acculturating adolescents. However, religiosity was not related to the adoption of the mainstream culture. Overall, these findings point to the primary role of religiosity in collective cultural continuity in migration.

In a follow-up study, we aimed to shed light on how religious transmission in immigrant families and communities affects the religious life of the next generation of European-born Muslims (Güngör et al., 2011). We analyzed TIES (The Integration of European Second Generation) survey data among random samples of two acculturating groups (i.e., self-identified Turkish and Moroccan Muslims) with different degrees of collective cultural continuity: the Turkish and Moroccan second generation who were born and living in secularized receiving contexts and self-identified as Muslims. This study replicated religious transmission processes across Turkish and Moroccan immigrant families. Across groups, multi-group measurement models validated distinct dimensions of religious identification, belief, ritual and social practice of Islam. Cross-cultural Structural Equation Models showed the effective transmission of religious identification, belief and practices to the next generation, though the overall impact of religious socialization was stronger in the Turkish group in accordance with higher levels of family cohesion and stronger value transmission in these families. Finally, the study yielded cross-cultural evidence of the key mediating role of acculturation orientations, so that high levels of heritage culture maintenance supported the intergenerational transmission of religious identification, belief and practice. Only among Turkish Muslims and only for religious identification, the impact of religious socialization was also mediated by decreased levels of adoption of the mainstream culture. To conclude, the religiosity of the second generation is mainly explained by their continued orientation towards the heritage culture. However, a weak yet significant link between a decreased culture adoption and strong religious identification hints a reactive religious identity development among Turkish Belgians.

Conclusions and Recommendations

The studies reviewed here provide robust evidence for the notions that, for the Turkish-origin citizens of Western Europe, continued traditionalism does not necessarily mean their disengagement from the mainstream European culture, nor being European necessarily implies assimilation. As documented in the first part of the article that addressed the incongruent views of the European mainstreamers and Turkish immigrants in Western Europe, the mainstreamers think that immigrants tend to separate themselves from European culture but should assimilate. However, integration, defined in terms of combined orientations towards heritage and mainstream cultures, has been found to be both highly desirable and the most preferable strategy for immigrants. The second part of this review, which reviewed recent cross-cultural studies on second generation Turks in Western Europe, suggested that sustained traditionalism in immigrant families, in the sense of traditional parenting practices and related-conformist self, basically function to maintain culture of origin in migration and does not necessarily stand in the way of mainstream culture adoption.

However, given exclusionary policies and discourses towards Turkish immigrants as well as a persistently low social and economic minority status, integration emerges as a stressful experience for second

generation immigrants in Western Europe. In an ethno-religiously stratified societal context, strong religious attachment seems to serve as a source of positive sense of self and identity on the one hand, and as part and parcel of collective cultural continuity on the other hand. When coupled with a disadvantaged social status and limited upward mobility, strong religiosity seems to take on a reactive tone on the side of the second generation youths and adults as well, as reflected by some disengagement from the mainstream culture. Therefore, it is important for the policy makers to understand that what integration means for the European majority is potentially different from integration as perceived and experienced by immigrants.

The mainstream European society seems to equate integration to assimilation, based on the assumption of incompatibility between minority-majority cultures; however, it is *both imaginable and feasible* for Turkish immigrants and their descendents to identify with the European mainstream society *while* protecting their strong bond with their parental culture. Thus, traditionalism *per se* does not necessarily form a barrier to the integration of European Turks; yet, it is important for researchers as well as policy makers and practitioners to identify the conditions and the discourses that make traditionalism persistent and integration a more stressful and less easily attainable acculturation strategy for the immigrant-origin citizens across Western Europe.